

Wiesław Juszczak (1932–2021)

1. Wiesław Juszczak. Fot. Ryszard Ciarka, 2012

Wiesław Juszczak urodził się 26 czerwca 1932 r. w Warszawie jako syn Romana i Anny z Pokrzywnickich. Dzieciństwo spędził w Chrzanowie, gdzie ukończył gimnazjum, uzyskując „małą maturę”. W 1948 r. wrócił z rodzicami do Warszawy i uczył się w Liceum im. Tadeusza Reytana. Po maturze przez rok przygotowywał się do szkoły muzycznej. Później rozpoczął studia z historii sztuki na Uniwersytecie Warszawskim; studiował również filozofię. Pracę magisterską pod kierunkiem Tadeusza Dobrzeńckiego napisał o Tryptyku Boddentyńskim. Doktoryzował się na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie rozprawy o Witoldzie Wojtkiewiczu, pisanej pod kierunkiem Juliusza Starzyńskiego (recenzenci: Kazimierz Wyka i Jan Białostocki; obrona 26 czerwca 1962). W roku 1962 przebywał przez rok na stażu naukowym w Courtauld Institute w Londynie. Habi-

litację uzyskał 7 października 1976 r. w Instytucie Sztuki PAN, przedstawiając studium o malarstwie polskiego modernizmu. Tytuł profesora nadzwyczajnego nadano mu 18 grudnia 1987, zwyczajnego w 1992 r.

1 października 1961 r. został zatrudniony w Instytucie Sztuki PAN, z którym związany był przez całe życie. Prowadził intensywne prace badawcze, a oprócz tego był współredaktorem naukowych serii wydawniczych *Teksty Źródłowe do Dziejów Teorii Sztuki* (od 1972) i *Studia z Historii Sztuki* (od 1980); należał do Rady Redakcyjnej „Kwartalnika Filmowego” i „Kontekstów”. Uczestniczył jako wykładowca w międzyinstytutowej Szkole Nauk Humanistycznych (1996–1998). Od 1985 r. pracował także w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, a przez kilka lat prowadził wykłady z historii sztuki i seminarium magisterskie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W sumie wypromował trzydziestu doktorów i kilku magistrów.

Jego seminaria gromadziły – poza uczestnikami – licznych gości, których przyciągała niezwykła osobowość Profesora i rozległość tematyki prowadzonych dyskusji. Zainteresowania Wiesława Juszczaaka obejmowały historię i teorię sztuki europejskiej XVIII i XIX w., malarstwo polskiego modernizmu, archaiczną grecką filozofię sztuki, filologię klasyczną, historię religii, dzieje i teorię ornamentu, literaturę, teatr i film. Rozważania Profesora, poświęcone tak wielu dziedzinom, cechowała wyjątkowa przenikliwość badawcza i oryginalność ujęcia, niepodlegająca metodologicznym modom i przeciwna tendencjom do profesjonalizmu pojmowanego jako wąska specjalizacja. Prawie wszystkie prace Juszczaaka – naukowca-poety i badacza wędrowca (jak nazwał go jeden z doktorantów) – jednoczył namysł nad tajemnicą twórczości artystycznej we wszystkich jej przejawach, nad istotą sztuki, rozumianą jako doświadczenie mistyczne pozwalające zbliżyć się do sfery *numinosum*. Szukał więc jej początków w religiach archaicznych, a w obcowaniu z dziełami doświadczał obecności w niej owego boskiego elementu, dostępnego – tylko niekiedy – w „epifanicznym błysku”.

Opublikował blisko dwadzieścia książek i ponad sto artykułów; jako redaktor naukowy opiekował się zbiorowymi wydaniem prac z zakresu humanistyki. Był konsultantem (obok Jerzego Sienkiewicza) filmu dokumentalnego o twórczości Wojtkiewicza *W krainie smutnej bajki* (reż. Tadeusz Jaworski, 1959). Tłumaczył angielskojęzyczną literaturę naukową i piękną. Jego przekład dramatu Tennessee Williamsa *Suddenly, Last Summer* z roku 1988 (?) pozostał w maszynopisie (w archiwum SPATiF).

W 2010 r. otrzymał nagrodę Polskiego PEN Clubu, a w 2012 Złoty Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”; w 2013 r. odbyła się uroczystość odnowienia jego doktoratu na Uniwersytecie Warszawskim. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim (1999) i Krzyżem Oficerskim (2014) Orderu Odrodzenia Polski.

Wiesław Juszcak zmarł w Warszawie 18 lutego 2021 roku. Został pochowany w katakumbach na Cmentarzu Powązkowskim.

Ucieczka przez tęczę. O Wiesławie Juszczeniu

Od 18 lutego 2021 r., dnia śmierci Profesora Wiesława Juszczenia, mijają prawie dwa lata. W ciągu tego czasu ukazało się wiele tekstów o nim, o jego twórczości naukowo-literackiej i translatorskiej, o inspiracji płynącej z jego książek, wreszcie o charyzmie nauczyciela, Wielkiego Maga czy szamana otoczonego uczniami. Wcześniej, jeszcze za życia Profesora, opublikowano kilka laudacji z okazji przyznania mu przez Polski PEN Club nagrody im. Pruszyńskich (2010) i odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Warszawskim (2013)¹. Różne artykuły, nie tylko typowe recenzje, towarzyszyły jego kolejnym książkom². Wiesław Juszczenia

¹ Zob. Dariusz CZAJA, „Pochwyceni przez ciszę”, *Konteksty*, nr 2-3 (2010), s. 8–13; Włodzimierz LENGAUER, „Wiesław Juszczenia, poeta”, *ibid.* s. 6–7; Waldemar OKOŃ, „Wielki Mag i Egzegeta nauki polskiej”, *Konteksty*, nr 1 (2013), s. 12–14; Maria POPRZECKA, „Dzieło otwarte. Laudacja na odnowienie doktoratu Profesora Wiesława Juszczenia”, *ibid.*, s. 6–7; Czesław ROBOTYCKI, „Antropolog na ścieżkach świata sztuki i wartości”, *ibid.*, s. 15–18; Elżbieta WOLICKA-WOLSZLEGER, „«Mowa źródłowa»; czym są rzeczy w swej ostatecznej istocie”, *ibid.*, s. 10–11; Elżbieta Barbara ZYBERT, „Kilka słów od Dziekana Wydziału Historycznego”, *ibid.*, s. 8–9.

² Wybrane publikacje od roku 2000: Wojciech BALUS, „Czego chcą ornamenty”, w: *Ornament i dekoracja dzieła sztuki. Studia z historii sztuki*, red. Joanna DARANOWSKA-ŁUKASZEWSKA, Agata DWORZAK, Andrzej BETLEJ (Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2015), s. 12–28; Krzysztof RUTKOWSKI, „Dostojny szaman. O filozofii sztuki Wiesława Juszczenia”, *Mały Format*, marzec 2018, <http://malyformat.com/2018/03/dostojny-szaman-o-filozofii-sztuki-wieslawa-juszczenia/> [dostęp 12 XII 2022]; Tomasz FIAŁKOWSKI, „Mistrz i czarodziej”, *Tygodnik Powszechny*, nr 9 (2021), s. 11; Magda HEYDEL, „Wiesław Juszczenia (1932–2021). Filiżanka z Heraklionu”, <https://odnalezionewtlumaczeniu.pl/2021/02/wieslaw-juszczenia-1932-2021/> [dostęp 12 XII 2022]; Urszula MAKOWSKA, „Najintensywniej i najswobodniej być”, *Kwartalnik Filmowy*, nr 113 (2021), s. 207–212; Anna MARKOWSKA, „Wiesław Juszczenia (1932–2021)”, 27 II 2021, <http://aica.sztuka.edu.pl/wieslaw-juszczenia-1932-2021/> [dostęp 12 XII 2022]; Grzegorz

*Wiesław Juszczenia w domu przy ul. Katowickiej.
Fot. z archiwum Wiesława Juszczenia*

NADGRODKIEWICZ, „Onodrim z Fangornu”, *Kwartalnik Filmowy*, nr 113 (2021), s. 213–217; Michał STRACHOWSKI, „Wiesław Juszczenia in memoriam”, *Teologia Polityczna*, 19 II 2021, <https://teologiapolityczna.pl/wieslaw-juszczenia-in-memoriam-1> [dostęp 12 XII 2022]; Tadeusz SZCZEPAŃSKI, „«Widzieć jasno w zachwyceniu»”, *Kwartalnik Filmowy*, nr 113 (2021), s. 203–206; „Wiesław Juszczenia”, *Konteksty*, nr 1-2 (2021), s. 463–465; „Wiesław Juszczenia. Sztuka poznania”, *Teologia Polityczna Co Tydzień*, 12 (2021); zawiera m.in.: Jan CZERNECKI, [artykuł wstępny]; Andrzej SERAFIN, „Uwięziony w Eleusis”; Olga ŚMIECHOWICZ, „Umysł apolliniński”; „Piękno jako postawa moralna. Rozmowa z Łukaszem Jasińską”; „Wiesław Juszczenia, enfant terrible? Rozmowa z Andrzejem Pięnkosem”; Michał STRACHOWSKI, „Ku źródłom. Perspektywy myśli Wiesława Juszczenia”; Ryszard KASPEROWICZ, „Idea Początków”; Juliusz GAŁKOWSKI, „Ostatnia lektura – pożegnanie z prof. Wiesławem Juszczeniem”;

zabierał głos w dyskusjach i ankietach, udzielał wywiadów (w większości ogłoszonych drukiem lub dostępnych w Internecie, m.in. na stronach radia i telewizji), z których najobszerniejszy, przeprowadzony przez Dariusza Czaję i wzbogacony czterema osobnymi esejami Profesora, ukazał się w 2017 r. jako spora książka zatytułowana *Ruiny czasu*³.

Niełatwo więc dzisiaj dodać coś, co dotąd nie zostało w tej czy innej formie powiedziane, nieraz nawet parokrotnie powtórzone. Wiadomo, że Wiesław Juszcak był uczonym o niespotykanej wiedzy w wielu dziedzinach, wciąż poszerzanej nowymi lekturami, obrazami, filmami, spektaklami i doświadczeniami podróży. Sposób wykorzystywania tej wiedzy i styl jego pisania odbiegał od typowej narracji akademickiej. Precyzję myśli łączył z wizjonerstwem, a trafność sformułowań dotyczących istoty rzeczy – z odkrywczością języka poetów.

Miałam zaszczyt (zachwyty!) być uczennicą Profesora, z czego prawdopodobnie nie potrafiłam dostatecznie skorzystać, spętana onieśmieleniem adepta, któremu wciąż daleko do inicjacji, chociaż On sam robił wszystko, żeby zlikwidować ten dystans. Dlatego obrazy Wiesława Juszcaka z archiwum mojej pamięci albo nakładają się na wizerunek, który znają wszyscy, albo rozsypują się w nieostre kadry dostępne tylko w widzeniu peryferyjnym, ze sztucznie odciętych polem centralnym. Ważne dla mnie, bez znaczenia dla innych.

Pamiętam na przykład wizytę w jego mieszkaniu na Grójeckiej i idealnie wypolerowany blat stołu, przy którym siedzieliśmy. Podczas rozmowy Wiesław zdejmował z niego, mechanicznie i metodycznie, niedostrzegalne drobiny i pyłki, opadłe – jak mi się zdawało – z mojego ubrania, włosów, z wyjętego z torby pliku pogmatwanych notatek. Swoje papiery Juszcak przynosił na seminaria idealnie ułożone, w nieskazitelnej teczce, nieraz fioletowej, dopasowanej do koloru używanego atramentu. Pisał czytelnie, równo, niewiele skreślał. Artykuły i książki zaczynał od pierwszego zdania i kończył na ostatnim, nie ciął i nie sklejał fragmentów, ale po prostu czynił widzialną ułożoną w głowie całość. Ta dyscyplina myśli i rygorystyczny tryb pracy ujmowały w kluby Juszcakową *poiesis*. Włodzimierz Lengauer przypomniał, jak starożytni rozumieli określenie, którym obdarzył przyjaciela w tytule eseju *Wiesław Juszcak, poeta*. Otóż poeta (*poietes*) „tworzy w pewnym określonym, specyficznym stanie. Tym stanem jest *mania poietike*,

rodzaj szału boskiego. Taki szal pozwala mu nawiązać kontakt z inną rzeczywistością. [...] To, co wytwarza, a wytwarza dzięki kontaktowi ze światem boskim, co jest czymś zupełnie nieznanym, właściwie niedostępnym innym ludziom, może przekazać innym jako nauczyciel”⁴.

Estetyczne uładzanie świata, porządek wśród rzeczy, które nieomylnie wybierał i komponował z wytwornym wdziękiem, również zdawało się wyrastać z warstw głębszych niż sfera świadomych decyzji. To wszystko miało bowiem jakieś ukryte powinowactwo z elegancją gestu, precyzją słowa, staranną dykcją, a całkiem jawną łączność z nienagannym i niebanalnym strojem. Juszcak nie krył, że zwraca uwagę na powierzchowność, nie tylko własną. Niejednokrotnie komplementował jakiś kolor ubrania, który miałam na sobie. Jemu zawdzięczam zresztą zamiłowanie do połączenia czarnego z granatem, które wcześniej, zanim zwrócił na nie uwagę, nie przychodziło mi nawet do głowy.

Pisanie o kolorach ubrań zaraz po słowach Włodzimierza Lengauera o „kontakcie ze światem boskim” i obcowaniu z tym, co jest „właściwie niedostępnym innym ludziom”, zakrawa na bluźnierstwo albo wydaje się co najmniej niestosowne. Czuję się jednak usprawiedliwiona, bo w któryś z monologów (czy nie o Wypiańskim?), komentujących chyba mój pomysł interpretacyjny, Juszcak wplótł podobnie prozaiczny fragment; twierdził, że z egzaminu habilitacyjnego pamięta głównie to, jak bardzo się spociał – po trosze z wrażenia, a po trosze z powodu garnituru, jaki sobie obstał na tę okazję. Ubranie, które opisał dość detalicznie, było uszyte z szarego koca w kratę (może po prostu z bardzo grubej wełny?), ponieważ w sklepach nie udało się dostać innej tkaniny (rok 1976!). Na swoją obronę mogę przytoczyć także cytaty z opublikowanego tekstu Juszcaka. O swojej chrzanowskiej nauczycielce pisze: „Szczupła, o pięknej twarzy. Zawsze świetnie ubrana. [...] Kiedy sprawdzała, czy zadanie zostało dorobione, pytała przeważnie o szczegóły, z dziwną przenikliwością dostosowując pytanie, na przykład, do typu wyobraźni lub pamięci ucznia. Pamiętam własne osłupienie, kiedy na lekcji poświęconej *Nad Niemnem* (nie mogła wiedzieć, że parę razy czytałem tę powieść), zapytała mnie o scenę, do której zawsze wracałem z przejęciem: «W jakiej sukni była Justyna z Janem na Mogile?» Ja nie wiedziałem, ale *widziałem*, że suknia była z białej gazy czy tiulu. Wydawało mi się, że nauczycielka zna moje myśli”⁵.

<https://teologiapolityczna.pl/tpct-260> [dostęp 12 XII 2022]; „Wiesław Juszcak”, oprac. Małgorzata SZLACHETKA, <https://teatrn.pl/leksykon/artkuły/wieslaw-juszcak-1932-2021/> [dostęp 12 XII 2022]. O Wiesławie Juszcaku wiele pisano także w recenzjach jego kolejnych książek; zob. Bibliografia prac prof. Wiesława Juszcaka.

³ Dariusz CZAJA, Wiesław JUSZCZAK, *Ruiny czasu. Rozmowy o twórczości* (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2017).

⁴ LENGAUER, „Wiesław Juszcak, poeta”, s. 7.

⁵ Wiesław JUSZCZAK, „Lekcja Pisania”, *Konteksty*, nr 2-3 (2010), s. 15.

*Wiesław Juszczak i Urszula Makowska podczas jubileuszowego spotkania w Instytucie Sztuki PAN
26 VI 2012 r. Fot. Robert Zalewski*

Znacznie później odwiedziłam Wiesława dwa, trzy razy na Katowickiej, dokąd przeniósł się z mieszkania na Grójeckiej, umęczony cotygodniowymi dyskotekami w akademiku przy placu Narutowicza, których odgłosu nie tłumili ani zamknięte okna, ani gęste zasłony. Spośród wizyt w tym nowym lokum zapadło mi w pamięć umówione naprędce spotkanie, kiedy wpadłam przynieść czy zabrać jakiś papier. Juszczak poczęstował mnie kawą i opowiadał o greckiej podróży. Przez ścianę roślin za oszklonymi drzwiami przeświecało ostre popołudniowe słońce, wtlaczając do wnętrza pokoju zielony blask. Siedzieliśmy jak w akwarium albo raczej w podwodnym pałacu Amfitryty z *Samuela Zborowskiego*, w którym Lucyfer przywoływał swój twórczy udział w powstawaniu życia na Ziemi. Literackiej relacji o Początku (*Arché*) musiała przecież towarzyszyć podobna scenografia jak ta na Katowickiej, kiedy Juszczak (notabene wielbiciel *Samuela Zborowskiego*) opowiadał o innym Początku, ludzkim i mitycznym, poszukiwanym przez niego w Grecji. Wydawało się, że oświetlony szmaragdowo pokój jest bryłą wyciętą z przestrzeni potoczności, podobnie jak królestwo Amfitryty w dramacie Słowackiego, otwarte dla poety, a zakryte przed innymi.

⁶ Fragment poematu z tym cytatem (we własnym przekładzie) Wiesław Juszczak zamieścił w książce *Poeta*

A może to był refleks ogrodu z *Burnt Norton* T.S. Eliota? Niezbyt wprawdzie zielonego, ale umożliwiającego przejście na drugą stronę natury. Ptak z tego ogrodu, powtarzający, że „ludzki rodzaj / Zbyt wiele rzeczywistości znieść nie może”⁶, towarzyszył Wiesławowi w różnych sytuacjach, nawet całkiem przyziemnych. Choćby wtedy, gdy któregoś roku skorzystałyśmy z Joanną Sosnowską z jego propozycji wspólnej podróży samochodem na KUL-owską konferencję w Kazimierzu. Nasz kierowca w jasnym ubraniu i w dobranych kolorach samochodowych rękawiczkach już samym wyglądem przywodził na myśl świat *Panien z Wilka* czy *Brzeziny*, a w dodatku mówił po drodze o tych czasach, o przeszłości swojej rodziny i o sobie kilkuletnim. Pewnie to właśnie widział przed sobą, natomiast światła na skrzyżowaniach i wszystkie znaki drogowe, może nawet inne pojazdy, składały się niechybnie na ten nadmiar realnego, którego nie mógł znieść. I dlatego ich nie dostrzegał. A może tylko tak mi się zdawało?

Te drobiazgi w minimalnym stopniu wzbogacą portret Wiesława Juszczaka. Ale są chyba ważne z tego powodu, że należą do niewykończzonego, ledwie naznaczonego fragmentu owego portretu. Stosunkowo sporo wiadomo o dzieciństwie i najwcześniejszej

i mit (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2014), s. 27–28.

Wiesław Juszcak podczas jubileuszu w Instytucie Sztuki PAN. Fot. Robert Zalewski

młodości Profesora, bo ten okres pojawia się parokrotnie w jego wspomnieniach. Najgłębiej sięgnął w przeszłość, przywołując swoich przodków w linii męskiej, po których – jak twierdził – odziedziczył skłonności do muzyki i do antyku. Ojciec ojca był bowiem nie tylko szewcem, ale i skrzypkiem, założycielem amatorskiego zespołu instrumentalnego. Dziada po kądzieli, Włodzimierza Pokrzywnickiego, Juszcak nigdy nie poznał, bo ten zmarł w 1917 r. w Kijowie; w tamtejszych gimnazjach pracował jako profesor filologii klasycznej i podobno miał zwyczaj przy obiedzie przepytwać córki z łaciny, a syna z greki. W 1921 r. jego owdowiała żona przyjechała z dziećmi do Polski i zatrzymała się w Puławach. Pamięci tej babki, Eufemii Pokrzywnickiej (1870–1959), wnuk poświęcił książkę *Wojtkiewicz i nowa sztuka*. Jej córka Anna (urodzona w 1903 r.) zdała maturę na pensji w Puławach i wyjechała do Warszawy. Podjęte tam studia matematyczne musiały przerwać z powodu choroby. Jakiś czas przebywała w Guzowie

⁷ „Wiesław Juszcak”, oprac. Małgorzata SZLACHETKA, <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/wieslaw-juszcak-1932-2021/> [dostęp 12 XII 2022].

⁸ Ibid.

u Sobańskich jako korepetytorka. Po powrocie do Warszawy poznała Romana Juszcaka, z zawodu buchaltera, który został jej mężem⁷.

„W czasie kryzysu – opowiada Wiesław Juszcak – rodzice kilkanaście razy zmieniali mieszkanie, nie wiem, czy chodziło o ceny, czy o wybór dzielnicy. Urodziłem się w Warszawie 26 czerwca 1932 roku. Miałem dwa lata, gdy rodzice przenieśli się do Chrzanowa pod Krakowem. Ojciec dostał dobrą posesję księgowego w tamtejszej fabryce lokomotyw, razem z pięknym, służbowym mieszkaniem, z którego Niemcy ich usunęli, kiedy na samym początku okupacji Chrzanów został włączony do Rzeszy”⁸. Lata wojny i powojenny okres nauki w gimnazjum w Chrzanowie stał się tematem pięknego eseju *Lekcja pisania*, chyba pierwszego opublikowanego tekstu o charakterze osobistym i autobiograficznym, który Juszcak przygotował jako podziękowanie za nagrodę Polskiego PEN Clubu⁹. Pojawia się tam między innymi wspomnienie niemal profetycznej sceny, kiedy podczas niemieckich nalotów, kryjąc się w piwnicy, autor czytał *Odyseję*, w której szukał, „pewnie nieświadomie, dodatkowego schronu”. Głównymi bohaterami *Lekcji pisania* są gimnazjalni nauczyciele Juszcaka – polonistka, Helena Augustyńska, i łacinnik, Tadeusz Urbańczyk, prowadzący poza tym szkolną scenę dramatyczną i organizujący dla uczniów wyprawy do teatrów w Katowicach i Krakowie. „Przeszedłem dobrą szkołę na początku” – podsumowuje autor eseju. „To, czego z tej nauki nie umiałem wykorzystać, jest tylko moją słabością lub winą. Wiem jednak, że wspomniane tu osoby dawały z siebie wszystko, a wielu wielkich nauczycieli, spotkanych potem – by wymienić Tadeusza Dobrzeńckiego, Juliusza Starzyńskiego, Władysława Tatkiewicza – rozszerzało to pole widzenia, które w zasadzie już było w pierwszej młodości wskazane i otwarte przez tamtych pierwszych mistrzów”¹⁰.

Do dzieciństwa Juszcak nawiązuje także w kilku wywiadach; opisuje na przykład swoje pierwsze zetknięcie z „prawdziwym” filmem w chrzanowskim kinie. W jednej z audycji radiowych opowiada z kolei o pobycie u rodziny w Puławach w chwili wybuchu II wojny światowej; dokładnie 1 września przyjechała po niego matka, aby go zabrać do Chrzanowa. Tymczasem bombardowane Puławy zaczęły płonąć i wuj postanowił wywieźć stamtąd wszystkich krewnych. Uciekano oczywiście na wschód. Po paru dniach rodzina zatrzymała się w jakiejś wsi. Tam po burzy – przypomina sobie Juszcak – „zrobiła się niebywała tęcza, która była

⁹ JUSZCZAK, „Lekcja Pisania”, s. 14–15; CZAJA, JUSZCZAK, *Ruiny czasu*, s. 15–20.

¹⁰ Ibid.

prawie materialna, i ja miałem ochotę wleźć na nią i uciec przez tę tęczę z tego, co nas otaczało”¹¹. Ten pomysł został podobno zainspirowany lekturą *Koziołka Matołka*. Ale można w nim widzieć alegorię Juszcakowego życia – pomiędzy zachwytem i fascynacją tym, co „prawie materialne”, ale pochwycić się nie da, a notorycznymi ucieczkami od rzeczywistości, której jest „zbyt wiele”.

Niektóre ucieczki kilkunastoletniego Juszcaka miały zresztą bardziej konkretny wymiar. Kiedy po powrocie rodziny do Warszawy rozpoczął naukę w Liceum im. Tadeusza Reytana, zdarzało mu się opuszczać lekcje, aby w tym czasie ćwiczyć grę na pianinie. Marzył o szkole muzycznej i karierze pianisty. W końcu trafił jednak na historię sztuki. O tym wszystkim wspominał i w audycji radiowej, i w *Ruinach czasu*. Z obu tych źródeł wiadomo również o młodzieńczych wędrówkach z plecakiem po Tatrach, Beskidach i Bieszczadach (Juszcak chodził po górach także potem), o stypendialnym pobycie w Anglii tuż po doktoracie i o trzymiesięcznej kuracji w szpitalu przeciwgruźliczym przy Płockiej. Wydaje się, że tylko w rozmowie z Dariuszem Czają zostały wspomniane sezony wakacyjne spędzane przez Wiesława w Kamiannej u księdza Henryka Ostacha i spotkania muzyczne, rozpoczęte w mieszkaniu Jacka Sempolińskiego na Pradze, później przeniesione na Saską Kępę („piękne koncerty z płyt”, gromadzące więcej słuchaczy niż mogło się zmieścić w pokoju, zapamiętali także inni ich uczestnicy¹²). Tego rodzaju wzmianki, robione nieraz jakby mimochodem, giną po części w miriadach słów o filmie, teatrze, muzyce i balecie, o Grecji i o sztuce, wypełniających *Ruiny czasu*.

Adam Wiedemann w recenzji tej książki twierdzi, że jej bohater „stara się pozostać takim sobą, jakiego znamy z tekstów. Zamiast spodziewanego «odsłonięcia» obserwujemy więc wysiłki w kierunku «bycia zasłoniętym», Juszcak zasłania się nieustannie”, i, po dłuższym cytacie, dodaje jakby z pretensją (ale i z ironią): «Sami Państwo widzą, zero skandalu»¹³. W obszernym artykule, utrzymanym już w odmiennym tonie, bo napisanym po

śmierci Profesora, łączącym żarliwe dziękczynienie (pod którym podpisałoby się pewnie większość jego uczniów) z próbą wnikięcia w jego dzieło i duchowo-intelektualną kompleksję, Anna Markowska wyraża podobny niedosyt: „Rąbek tajemnicy na temat swojego dzieciństwa w Chrzanowie uchylił w rozmowie z Dariuszem Czają – w tomie *Ruiny czasu* – ale dorosłe życie prywatne pozostawił za zasłoną”¹⁴.

Nie ma co szarpać zasłony. Jeśli jednak wiemy, kiedy na moment uniesie ją wiatr, jak w salonie Klarysy Dalloway, możemy dostrzec, co się za nią kryje. Takie uchYLENIA zasłony znajdziemy w *Dzienniku apokryficznym* i *Notatniku z Malty*, najintymniejszych – w moim przekonaniu – tekstach Juszcaka. Podobne szczeliny pojawiają się także w wybranych i wydanych przez niego w Instytucie Sztuki PAN w 2016 r. wypisach z dzienników Jacka Sempolińskiego (1927–2012)¹⁵. W tej niezwyklej książce widzimy tyle, ile wydawca chciał pokazać, a wybór – taki, a nie inny – powinniśmy odczytać jako jeszcze jeden rys jego osobowości. Większość tych „okruchów życia” – jedno-, dwuzdaniowych, rzadko nieco dłuższych – mówi o tym, co wiadome skądinąd. Ale te same fakty – praca nad książkami i artykułami, pasje muzyczne i filmowe, podróże – zobaczone z drugiej strony, od podszewki, mają nieco inną barwę i inny sens. Przytoczone po kolei, jak postanowiłam je zaprezentować, składają się na wyjątkowy fragment biografii Wiesława Juszcaka, z pewnością nie mniej poruszający niż opis dzieciństwa.

Wydane zapiski Sempolińskiego pochodzą z lat 1999–2008. Jak się można zorientować, już w chwili dokonywania selekcji materiału nie był on kompletny. Jednak i tak czytelnik dostał prawie pięćset stron skoncentrowanego i naelektryzowanego tekstu, którego napięcie wznosi się stopniowo pod warstwą spokojnej, oszczędnej (nieraz aż do oschłości) narracji, przez którą przeblaskują niedostrzegalne na pierwszy rzut oka drobiny dowcipu i ironii. Wiesław Juszcak występuje tam pod swoim imieniem, nieraz nazwiskiem lub jako W. Poświęcone mu wzmianki są na początku niemal sporadyczne, pod koniec rośnie ich częstotliwość i waga.

Urszula Makowska

¹¹ „Wiesław Juszcak wspomina lata wojny”, I część audycji „William Blake i Grecja w życiu Wiesława Juszcaka”, seria: Zapiski ze współczesności, przygotowała Aleksandra Łapkiewicz, cykl nadawano od 28 IX do 2 X 2015 o godz. 11.45, <https://www.polskieradio.pl/8/380/Artykul/1515993,William-Blake-i-Grecja-w-zyciu-Wieslawa-Juszcaka> [dostęp 20 XII 2022].

¹² Zofia KOSSAKOWSKA-SZANAJCA, „Zawsze przestaje być teraz”, Warszawa MUVOK [2010], s. 74, <https://fundacjakossakowskiego.org/pl/sklep/21-zawsze-przestaje-by-c4-%87->

teraz-zofia-kossakowska-szanajca [dostęp 20 XII 2022].

¹³ WIEDEMANN, „Przekraczanie wywiadu rzeki”, *dwutygodnik.com*, czerwiec, 2017, <https://www.dwutygodnik.com/artikul/7244-przekraczanie-wywiadu-rzeki.html>.

¹⁴ MARKOWSKA, „Wiesław Juszcak (1932–2021)”.

¹⁵ Jacek SEMPOLIŃSKI, *A me stesso. Drogi i rozstaje twórczości. Wypisy z dzienników 1999–2008*, wybór Wiesław Juszcak, red. Emilia OLECHNOWICZ, teksty wprowadzające Jerzy ARTYSZ, Lech SOKÓŁ, Jacek WALTOŚ (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016).

Szczeliny.

Z dzienników Jacka Sempolińskiego 1999–2008¹

1999

17 sierpnia [Nieborów]

Dziesięć lat temu (1988–89) umarli moi rodzice. [...] Mama umarła w połowie marca, rysunki zwinąłem i cisnąłem do kąta, i wyjechałem na Wielkanoc do Nieborowa, który W. jakimś cudem załatwił z dnia na dzień.

[18 sierpnia] [Nieborów]

Podobnie jak Czajkowskiego, tak Belliniego mam ostatnio za geniusza, to ostatnio wielka miłość W. W autokarze na Sycylii, przed wjazdem do Katanii, puścił przez nagłośnienie finał *Purytanów* z Sutherland – płakałem jak bóbr, kierowcy też (niezłe wygi, choć czarujący), niezwykle *f³*, które Sutherland „wystrzelał”, przebijając tą strzałą chór solistów i orkiestrę – mistyczny strzał w niebyt i w tęsknotę serca.

[bez daty] [Nieborów]

Ale w tym filmie Bergmana jest też pokazana przerwa w przedstawieniu opery. Jeden z chłopców czyta *Kaczora Donalda*, Sarastro czyta partyturę *Parsifala* (pewnie przygotowuje nową rolę), Tamino i Pamina grają w szachy, smok przechadza się za kulisami, w kostiumie, mimo że przecież już nie wystąpi, po co mu ten kostium? W. mówi, że pewnie wyjdzie się kłaniać na końcu. [...]

Przeczytałem przed chwilą spory fragment z Blake’a (poemat *Milton*) w świetnym przekładzie Juszczaaka i pomyślałem, że trzeba by te strony moje „wziąć na warsztat” i znaleźć taki kryształowy język, jakim ten szalenięc angielski władał.

28 września [Warszawa]

Czarowna Maja [Rzepińska], czyli Myszka. Wiesław też ją bardzo lubił i cenił, a Boruta i Waltoś byli zakochani.

6 października [Warszawa]

Dziś wraca Wiesiek z Krety, wczoraj wieczorem telefonował, był zmęczony. Zdaje się, że zrobili sobie wraz z Leszkiem [Trzcionkowskim] niezły wyczyn.

9 października [Warszawa]

Wiesiek po powrocie z Krety wpadł w szok klimatyczny: rozchorował się z zimna. Obłożony lekami leży i śpi. Miał tam dwa tygodnie nieludzkiego wysiłku i podniecenia – teraz kłapa, półprzytomny. Nie pojechaliśmy przez to do Męcmierza, jak było zaplanowane, mam kilka dni dla siebie w Warszawie.

16 października [Warszawa]

Drugie wczorajsze doświadczenie, już nie magiczne, to *Traviata*. Wiesiek przywiózł z Krety kompakt z nagraniem „na żywo” przedstawienia w teatrze São Carlos w Lizbonie.

¹ Jacek SEMPOLIŃSKI, *A me stesso. Drogi i rozstaje twórczości. Wypisy z dzienników 1999–2008*, wybór Wiesław JUSZCZAK, red. Emilia OLECHNOWICZ, teksty wprowadzające Jerzy ARTYSZ, Lech SOKÓŁ, Jacek WALTOŚ (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016). Aby uprościć zapis, nie zaznaczam, z którego miejsca notatki dziennej pochodzi przytoczony wyimek; ich lokalizację w publikacji można odtworzyć na podstawie indeksu osobowego. Zostały poprawione pojedyncze braki interpunkcyjne i literówki; wprowadzono objaśnienia w nawiasach kwadratowych.

Dom Wiesława Juszcza i Jacka Sempolińskiego w Męcimerzu (dawna zagroda flisacka z 2. połowy XIX w.). Fot. <http://www.polskaniezwykla.pl/>

2001

4 marca [Warszawa]

W. też dostał „jaskółkę” swojego Blake’a, też ładnie wydana. Za przekład bardzo go chwalam, mnie się wydaje znakomity. Do tomu jest dodany fragment Miłosza *Ziemi Ulro* z kawałkami tłumaczeń Blake’a. Można porównywać. Trudno powiedzieć, który przekład lepszy i nie chcę tego robić, ale na pierwszy rzut oka widać, że Miłoszowy styl jest pochodzenia mickiewiczowskiego, Wiesiek za to bardziej w Słowackim. Oczywiście ani jeden, ani drugi niedosłownie. Do Blake’a bardziej pasuje Słowacki. Mickiewicz jest jednak liźnięty niemieckim racjonalizmem, styl szczelny, jak dobrze zaorane pole, Słowacki przezroczyście jak woda.

3 czerwca [Warszawa]

W ostatnich czasach jedna pociecha: kupiliśmy z W. parę kompaktów z nagraniami wielkich artystów: Michelangeli Benedetti, Huberman, Paderewski, Backhaus, Bach, Beethoven, Schumann, Liszt, Chopin. Coś cudownego.

14 czerwca [Warszawa]

Byłem wczoraj na wernisażu Jacka Gaja w Kordegardzie, potem W. zaprosił ich do nas, bardzo miły wieczór.

[24 sierpnia] [Nieborów]

Wczoraj wieczorem słuchaliśmy *Lied von der Erde* w świetnym wykonaniu: Fritz Reiner i Maureen Forrester. [...] Przyjeżdżała parokrotnie do Warszawy z sentymentu, jej mąż był Polakiem. [...] Jeden z jej recitali wypadł krótko po koncercie Richtera i Fischer-Dieskaua (pieśni Wolfa) [...] Wieskowi mówił wtedy [Artur] Taube (wielki znawca i bardzo szczególny pianista, stary profesor): Niech pan posłucha, jak ona śpiewa, zupełnie jakby tworzyła muzykę (utwór) na estradzie.

27 sierpnia [Nieborów]

Ciekawe jest, dlaczego malarze malują autoportrety. Praktycznie biorąc, jest model stale pod ręką, model wciąż w innym stanie – dokładnie w takim, jak malujący. Zatraca się przedział podmiot–przedmiot, czyli zasad filozofii europejskiej. Wiesiek, zgłębiający buddyzm, mówi mi, że tam taki podział nie istnieje. Nie jestem filozofem ani też buddystą, ale mi to głęboko odpowiada, zwłaszcza jeśli chodzi o sztukę – tu mam praktykę, nie spekulację.

5 września [Męcimerz]

Już jest wydrukowany katalog – najlepszy, jaki miałem w życiu. [...] całe wnętrze katalogu niebieskie, jak obrazek komunijny chłopców, teksty Wieśka, Gierowskiego i moja rozbudowana dedykacja wystawy dla Kazimierza. Oni dwaj napisali to przed kilku laty i na inną okazję, mając w myśli dawniejsze obrazy i bałem się, że do obecnego „wydania” nie będą pasowały, ale pasują nawet lepiej niż poprzednio. Styl Wieśka dobrze znam, ale tekst Stefana wciąż mnie zaskakuje [...].

21 września [Męcimerz]

Wczoraj skorzystaliśmy z pięknej pogody i pojechaliśmy w dwa samochody na całodzienną wycieczkę. My dwaj, Małgosia [Szejnert] z kuzynką i Tomek Tatarczyk. Jeździliśmy po Powiślu, które lubimy, bo ładne, i znamy dość dobrze: Zagłoba, Wilków, Karczmiska, Urzędów.

*Wiesław Juszcak i Jacek Sempoliński przed domem w Męcimerzu.
Fot. z archiwum Wiesława Juszcaka*

26 września [Męcimerz]

Jutro wracamy do Warszawy. Dziś jeszcze pójde do Kazimierza narysować mego św. Jana w Farze i podjąć pieniądze. Ostatnia burza bardzo gwałtowna uszkodziła Wieškowi komputer, oddał do naprawy, a to 600 zł.

2002

14 września [Warszawa]

Jurek Artysz powiedział Wieškowi wczoraj na wystawie rzecz, która mnie zaskoczyła: Jacek to wielki muzyk, który maluje.

20 września [Męcimerz]

Pogoda dość miła, więc może spróbuję też pójść do Kazimierza, a Wiesiek potem przyjedzie po mnie. [...] Wczoraj wieczorem kolacja u Janusza Michalika, były Elżbieta [Grabska], Basia Bogdańska, my obaj i słuchaliśmy najprzód Francuzów barokowych, wśród których wyróżnia się zdecydowanie de Sainte-Colombe – to inny świat niż pozostali.

30 września [Męcimerz]

Dziś rano wracamy do Warszawy, byliśmy 2 tygodnie, brzydka pogoda, zimno, często deszcz. [...] Warszawa to moja bezdomność, nie mam poczucia, że wracam do domu. [...] Bezdomność pojawiła się po śmierci rodziców, nie mówię o tym, zwłaszcza Wiesławowi; on ma poczucie domu, odkąd zainstalował się na Katowickiej.

21 października [Warszawa]

Wiesiek przeczytał mi wczoraj swój referat na sesję w Nieborowie. Jest o Cosimo Turze, a właściwie o jednym dziele, o skrzydłach zamykających organy w katedrze w Ferrarze – obecnie w muzeum katedralnym. Ale zarysował na początku problem ogólniejszy. Jest tak, że

Wiesław Juszcak i Jacek Sempoliński w domu w Męcimerzu. Fot. z archiwum Wiesława Juszcaka

nie tylko my patrzymy na obrazy, ale one też patrzą na nas. [...] Jeśli odwrócimy rzecz na pozycję nie „odbiorcy”, a malującego, otwiera się pewna dość skomplikowana sprawa, którą dopiero po tekście Wieśka uprzytomniłem sobie wyraźnie.

27 października [Nieborów]

Konferencja jak zwykle nabita, kilka referatów bardzo ciekawych. Wieśka o Cosimo Turze, Maryli [Poprzęckiej] o obrazie „w pamięci”, Rysia Kasperowicza o Burckhardzie. [...] Było też zachwycające wystąpienie Porębskiego [...] Mówił o swej wzrastającej niechęci do interpretacji; woli posługiwać się komentarzem, analogią. Wyłonił 3 takie „analogony”: ściana, okno i lustro. Mnie ułokował w tej „ścianie” i rozwinął swe porównanie bardzo dogłębnie. Również Wieśka system posługiwania się ekfrazą zaliczył do istotnych; tam wyłonił „drzwi”.

2003

5 kwietnia [Warszawa]

Panowie murarze od rana kładą ocieplenie z waty mineralnej; robią to bardzo szybko i starannie. [...] Początkowo trochę żal mi było pieniędzy na tę robotę, ale jak sobie uświadomiłem, że jesteśmy z Wieśkiem właścicielami ponad połowy domu na Katowickiej, że jest to przecież „nasz dom”, przestałem żałować. Wydajemy na siebie.

10 kwietnia [Warszawa]

Wiesiek czytał mi wieczorem tekst dla „Tygodnika Powszechnego” o filmie *Godziny* i całym splotie literackim z nim związanym – bardzo dobrze mu wyszło, piękny tekst.

11 kwietnia [Warszawa]

Wczoraj miły wieczór u Maryli [Poprzęckiej] – z Elżbietą Grabską i Mietkiem Porębskim. [...]

Teraz znów jakaś inna pannica postanowiła napisać pracę o moim ojcu. Zna już wszystko, lecz chce się dokopać do fotografii, które tkwią gdzieś w mej piwnicy, a tam pod sufit wszystkiego. Postanowiliśmy komisyjnie – z Marylą i Wieśkiem – że dam jej po prostu klucz i niech, wraz z kolegą, w tej piwnicy buszuje – bez mego udziału.

13 kwietnia [Warszawa]

Dziś Mamy urodziny – miałyby 102 lata. Często zapominam o tych datach, choć myślę o rodzicach bez przerwy. Po ich śmierci życie moje stało się czymś innym. Niewielu znajomych przeszło tak wyraźnie ten przełom – Elżbieta, Dzikka, Wiesiek.

16 kwietnia [Warszawa]

Dostałem za to miły list od Agnieszki Ławniczakowej, [...] pisze, jakie wrażenie zrobiła na niej wystawa w Poznaniu [...]; Wieškowi wyznała, że łyzy jej pociekły – chętnie wierzę, bo to osoba z głębią.

23 maja [Warszawa]

Wczoraj Wiesiek dostał wreszcie film Herzoga o Gesualdzie da Venosa, fabularyzowany dokument i obejrzelśmy go. Jest świetny, cały Herzog.

14 grudnia [Warszawa]

Wczoraj msza za Jurka Łozińskiego, jutro pogrzeb Adama Miłobędzkiego. [...] Wszystkie rzekome gorsze cechy jego [Adama Miłobędzkiego] charakteru do nas nie miały dostępu, był zdaje się sprawiedliwy i ludzi traktował poważnie. Wieśka też bardzo cenił, żadnych złośliwości, a Wiesiek, jako człowiek fachu, budzi wśród historyków zastrzeżenia zbytnią swobodą, mimo że dogłębnocią przewyższa wielu. Adam to widział, sam był bardziej wizjonerem niż „bibliotekarzem”, choć wiedzę miał ogromną.

16 grudnia [Warszawa]

Na mszy u Wizytek nie byłem, bo pogoda straszna. Wiesiek był i wszystkich znajomych widział; niektórzy nie przyjechali, bo leżą z 40 stopniami gorączki.

17 grudnia [Warszawa]

Wiesiek wykopał spod ziemi taśmę (przysłano mu ją przez internet) ze spektaklem *Giselle* z Alicją Alonso. Jest to rarytas, jedyne nagranie, z roku 1961, zrobione w Hawanie. Wiesiek wielbi Alonso, widział ją parę razy w Warszawie, ja tylko dwa razy, raz w tym właśnie roku w *Giselle* i potem, gdy była już stara, we fragmencie *Jezióra*.

2004

5 stycznia [Nieborów]

Wyjeżdżamy jutro, ale na krótko, bo na przerwę semestralną znów przyjeżdżamy. [...] Nieborów to wielki wypoczynek psychiczny, pracuję dużo, lecz za nic nie odpowiadam. Wiesiek też sporo napisał, zamknął długi wstęp do drugiej swej książki o bogach greckich.

12 stycznia [Warszawa]

Sprzed lat pamiętam jedno doznanie: przyjechałem do Nieborowa, wyrwawszy się z ciężkich domowych kłopotów (rodzice) i poleciliśmy we trójkę z Marysią Ofierską i Wieśkiem na wielkie podmokłe łąki za Siwicą, było ciepło, słońce, śnieg, błękitne niebo. Daleko, z kępy na kępę, przeskakiwał lis. Kontrast między domem w Warszawie a tym lisem na bagnach był tak wielki, że mało mnie szczęście nie rozsadziło.

16 stycznia [Warszawa]

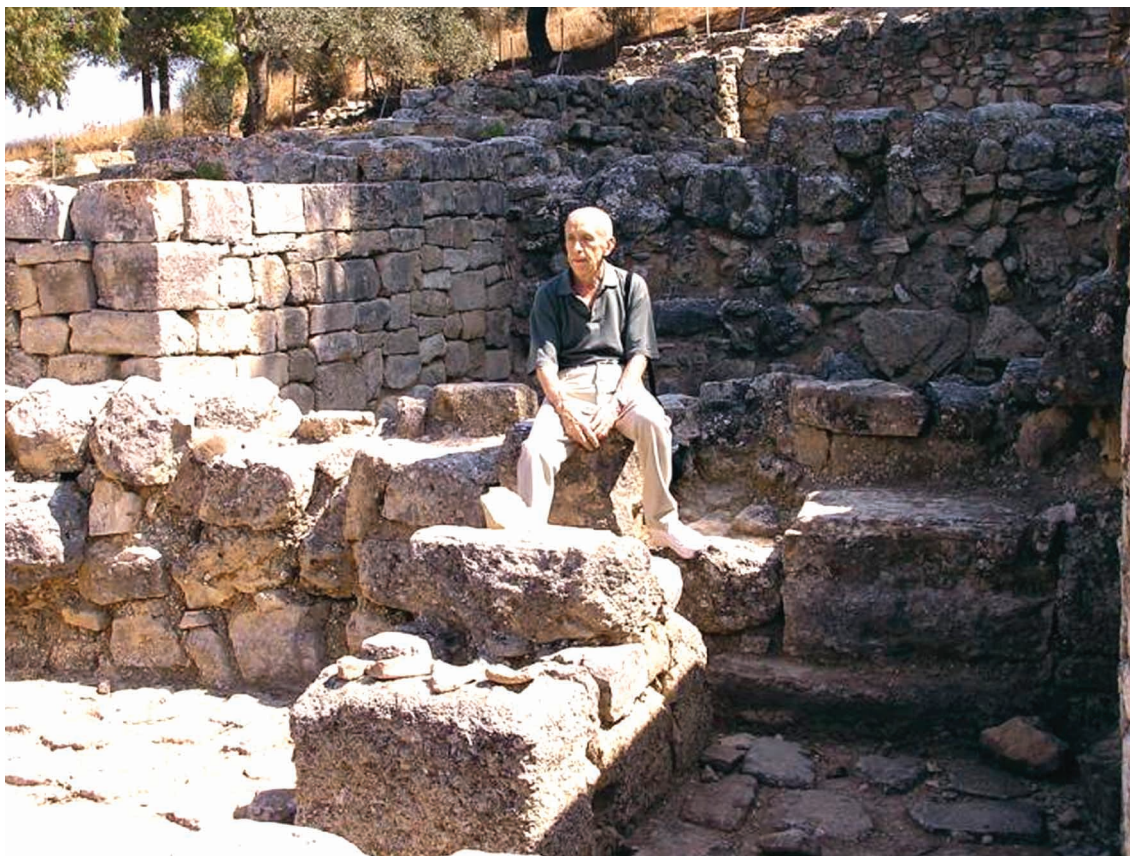
Wiesiek będzie pisał wstęp do naszej jubileuszowej wystawy w Muzeum Narodowym, ja referat na sesję z tej samej okazji. W. ma dobry pomysł, ja też. Oba będą pewnie kontrowersyjne, tylko Wieśka na podstawach naukowych, mój w powietrzu

17 stycznia [Warszawa]

Wczoraj byliśmy u Axerów.

16 lutego [Warszawa]

Wiesiek ma wielki sukces z książki o bogach greckich, kompetentni ludzie mówią, że dziesięć lat temu byłoby to bluźnierstwem, dziś jest olśnieniem.

*Wiesław Juszcak w starożytnej osadzie Hagia Triada na południu Krety.
Fot. Małgorzata Omilanowska*

9 kwietnia [Nieborów]

W Nieborowie nic nie przeszkadza, nawet zimnawy pokój. [...]

Już wczoraj po obiedzie wywiązała się „awantura” o *Hamleta* (ostatni spektakl telewizyjny), bo Wiesiek i ja pluliśmy, a innym się podobało. Ale byłoby to zwyczajne, gdyby nie stanowisko [Marii] Daneckiej, która zażądała od W. nie tylko emocji, ale – argumentów. Coś żeśmy o nich pletli naprędce, a rzecz jest podstawowa. Myślałem potem, na ile argument w ogóle jest możliwy w sztuce, choć sam jestem po stronie argumentów, przeciw konwersacji.

2006

31 stycznia [Nieborów]

Mrozy zelzały, ale mają wrócić. [...] Wiesiek za oknem kładzie żywność i pełno tam dzięciołów, sójek, no i drobnicy. Wczoraj kurator podrzucił mi wielki buch Andy Rottenberg o naszej sztuce 1945–2005. [...] Książka cała jest o sztukmistrzostwie, bardzo zręcznym, na reprodukcjach widać świetność – wszystko bardzo dobre, możemy być z siebie zadowoleni. [...] W pogoni, w której prawda ma niemałą rolę, fałszujemy świat. [...] Heidegger mówi, że artysta wyprzedza filozofa w mówieniu prawdy, więc co się dzieje? Wiesiek twierdzi, że kiedy sztuka straciła religijną podstawę, padła. Ale jest jeszcze Piekło i może o nim mówimy.

8 lutego [Nieborów]

Wiesiek przyniósł mi z tutejszej czytelnicy *Annę Kareninę*, do której podchodziłem w życiu parę razy i odpadałem, teraz się wciągnąłem.

14 lutego [Nieborów]

Rysowałem tu odmienny temat, Wiesiek twierdzi, że trzeba coś z niego dołączyć do wystawy. Tak zrobię.

19 lutego [Nieborów]

Gwałtowne lęki, jakie mnie nękają, dotyczą mechaniki odchodzenia, mechaniki śmierci, nie śmierci samej w sobie. Nie chcę zostać sam na świecie, nie chcę też osamotnić Wieśka, ale jedno z tych nastąpić musi. Na to, a nie na sztukę, musi mi starczyć sił.

5 maja [Męcierz]

Męcierz byłby kulą u nogi, gdyby nie przyjemność czasem. Wiesiek bardzo lubi to miejsce i ten dom – ze względu na niego go trzymamy

7 sierpnia [Nieborów]

Wakacje w tym roku poplątane, bo Wiesiek złamał rękę w maju i do tej pory się kuruje, to znaczy gimnastykuje i ma pewne rezultaty, ale o prowadzeniu samochodu nie ma mowy jeszcze, więc w lipcu nie wyjeżdżaliśmy do siebie do Męcierza, a tutaj przywiózł nas jego doktorant. To złamanie (prawa ręka) jest wyrwą w Wieśka pracy, ale już trochę sobie radzi z komputerem.

23 sierpnia [Nieborów]

Przydałoby mi się jakieś doznanie szczególnie dodatnie, powodzenie moich wystaw ostatnich nie spełniło swej funkcji ożywczej, złamanie ręki Wieśka zneutralizowało zadowolenie.

15 września [Męcierz]

Lato się wróciło, a z nim razem muchy i komary. Wiesiek robi postępy: pojechał raz do śmietnika i raz do sklepu. Ale do Kazimierza jeszcze nie powinien.

24 września [Męcierz]

Wiesiek puszcza czasem na górze Blechacza; jak słucham z dołu, brzmi cudownie, przypomina mi Emila Sauera.

27 września [Męcierz]

Od roku – jak pisałem – myślimy o pokryciu dachu, bo strzecha zestarzała się. [...] Stało na tym, że będą wióry. Wiesiek wziął sprawę w swe ręce i od jednego rzutu załatwił ekipę spod Suwałk i inne potrzebne rzeczy [...].

28 września [Męcierz]

Wczoraj wieczorem u Małgosi [Szejnert]. [...] Małgosia i Wiesiek kończą swe książki i są w zmiennych nastrojach, ja też, a do tego zmęczony. [...] W tym roku nie bywałem w Kazimierzu, żeby rysować „moje” figury w kościołach, bo Wiesiek nie jeździ samochodem, a ja nie dojdę.

22 grudnia [Nieborów]

Wczoraj przyjechaliśmy tutaj, przywiózł nas Jurek Artysz, bo Wiesiek jeszcze nie może prowadzić.

24 grudnia [Nieborów]

Przeglądałem świetnie zrobione książki, które, jako pracę habilitacyjną, Wiesiek ma tu do recenzji.

2007

5 stycznia [Nieborów]

Wieczorem zaprosiliśmy panią [Barbarę] Skargę na herbatkę i miło porozmawialiśmy. Jak z Wieśkiem mówią o książkach, wyłączam się, bo ich nie znam, ale jak o stosunkach wileńskich i przedwojennym życiu – robi się ciekawie.

3 lutego [Nieborów]

Wczoraj byliśmy w Łowiczu, kupiłem trochę papieru, a Wiesiek ładne ubranie sztruksowe. Wieczorem obejrzelśmy, po raz nie wiem który, *Flet czarodziejski* Bergmana, z takim wrazeniem, jakby to było pierwszy raz.

6 lutego [Nieborów]

Rano często nowość za oknem: stadko gilów. Dawniej były tylko dalej, w lesie. Wiesiek układa ptakom dania do wyboru i zauważył, że dzięcioły lubią żółty ser.

10 lutego [Nieborów]

Ale temat kościoła w Drohiczynie utrzymam, bo mnie pociąga. Dziwne uczucie z tego powrotu

*Wiesław Juszcak w Nieborowie.
Fot. z archiwum Wiesława Juszcaka*

do Drohiczyna – jakież to inne czasy. Wiesiek wrócił w 1963 z rocznego pobytu w Londynie, wyjechaliśmy na lato do Drohiczyna całą kolonią: Rodzice, Zosia Kowalska, Wanda Woynicz z Krzysztofem, Edek Kowalski, dojechał jeszcze Jurek Baranowski i Paweł Kozłowski, Kryśka Kozłowska z Sigalinem też wpadli. Było dobrze, piękny, półkresowy krajobraz nad Bugiem, łąki, stępy, barokowe kościoły i drobna drewniana zabudowa miasteczka, podlaska. Dużo wtedy namalowałem, a co najważniejsze, natrafiłem na mój właściwy styl. Prawie nikt z tamtych ludzi nie żyje.

Wiesiek tu dużo pracuje nad swoją książką, ale dziwi się, bo nie wie, o czym ona będzie, prowadzi ją wieloma wątkami, a czy one się zbiegną – nie wiadomo. To jest dobry stan. Myślę, że jak nie wiadomo, o czym się pracuje, to to jest twórcze. Zwłaszcza w dzisiejszym czasie.

15 lipca [Męcierz]

Dziś goście z Lublina, Wieśka i moi przyjaciele z KUL-u. Agacie Wolickiej dawno obiecałem rysunek, ale jak ich przyjedzie czworo, to obdzielę wszystkich.

22 lipca [Męcierz]

Jeszcze tydzień pobytu tutaj, w czwartek pojedę do Kazimierza i narysuję „mojego” Ukrzyżowanego. W zeszłym roku, zdaje się, nie byłem u Niego, bo Wiesiek nie prowadził samochodu, teraz idzie mu to, jak przed złamaniem.

13 sierpnia [Nieborów]

Wiesiek posuwa się z pracą, może do końca Nieborowa skończy wielki rozdział i wtedy do Bożego Narodzenia byłby gotów z całością. Wydawca czeka. Ja narysowałem wczoraj sporo i coś drgnęło. Oto sprawozdanie z dnia.

29 sierpnia [Nieborów]

Byliśmy z Wieśkiem wczoraj u księdza, był też konserwator wojewódzki i szef firmy remontowej, i radziliśmy o kolorach tynku na kościół.

12 września [Męcierz]

Dopiero od wczoraj mamy sakramentalną komórkę, Wiesiek kupił ją w Puławach, wybiera się do Grecji i musimy mieć kontakt. Ja nie umiem się nią posługiwać, ale pewnie się nauczę,

zresztą będę do niego telefonował z mego stacjonarnego aparatu. Wiesiek siedzi całymi dniami nad komputerem i bardzo posuwa swą pracę; jest zadowolony. Ja rysuję ze średnim przejęciem i ziębnę nad Wisłą na ławeczce.

13 września [Męcierz]

Wczoraj byliśmy po sąsiedzku u Kingi Pniewskiej na kolacji. [...]

Rozmowa zaczęła się od komórki Wieśka (bo to nowość) i cały czas toczyła się po tej linii – komputery, internety...

21 września [Męcierz]

Wczoraj byli goście z Lublina: Agata Wolicka, Małgosia Kitowska, Ryś Kasperowicz i trzech innych młodych historyków sztuki – wszystko przyjaciele Wieśka i częściowo moi. No i był też Leszek Lameński.

29 października [Męcierz]

Ponad miesiąc w Warszawie bardzo aktywny i pracowity. I dużo zamieszania; Wiesiek jechał do Grecji, potem wrócił pełen wrażeń, ja planowałem po wakacjach namalować cztery obrazy olejne i musiałem odbyć tzw. rozmowę ze Sławką Wierzchowską do druku, pokazać jej kilka ostatnich prac, żeby było o czym mówić, zrobić badania kontrolne itd.

31 października [Męcierz]

W domu pracować trudniej niż w Nieborowie, bo ciasniej. Wiesiek ma tu dobrze i siedzi dniami i nocami wśród swoich urządzeń, chce podgonić książkę, ma dopingi z zewnątrz, od przyjaciół i czytelników, zdaje się, że dobrze mu idzie, więc jak przewraca porządek dnia do góry nogami, to trudno – podporządkuję się. Tym bardziej, że zmęczony pracą warszawską, powinienem tu raczej odpoczywać kilka dni. Ale myśli mam niewesołe: coraz bardziej słabnę i będę słabnąć, a zatem zwałać się Wieškowi na głowę – nie wiem, jak to zniesie. Z pracą też powinienem pofolgować. [...] Będę miał ciężki okres – takie odłożenie swojej osoby w jakąś nicość. Wiesiek nie ma na to wyobraźni, sądzi, że jestem silny jak dawniej – to miłe.

26 grudnia [Nieborów]

Wieczorami oglądamy filmy i opery, Wiesiek ma duży zapas tego na płytach.

Wybór Urszula Makowska

Bibliografia prac prof. Wiesława Juszcza

Książki

1957

Artur Grottger. Pięć cykliów, Warszawa: Arkady, 1957, 1958, 1959, 1960, 2007.

1965

Wojtkiewicz i nowa sztuka, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965 (Z Prac Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk); Kraków: Universitas, 2000.

Rec.: J. Iwaszkiewicz, „Życie Warszawy” 1965, nr 207, s. 4; A. Osęka, „Nowe Książki” 1965, nr 28, s. 844–845; A. Osęka, *The Symbolists*, „Polish Perspectives” / „Perspectives Polonaises” 1965, nr 11, s. 76–77; A. Wanat, „Nurt” 1965, nr 7, s. 38–39; Z. Ważbiński, „Przegląd Artystyczny” 1965, nr 2, s. 58.

1967

Giovanni Battista Piranesi (1720–1778). Rysunki i grafika, katalog wystawy, oprac. Wiesław Juszcza, Elżbieta Budzińska, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Rycin, Warszawa 1967.

1972

Jan Stanisławski, Warszawa: RSW Prasa–Książka–Ruch, 1972.

Rec.: A. Osęka, „Kultura” 1972, nr 51, s. 9; A. Jaźwiecki, „Poglądy” 1973, nr 16, s. 12; A. Piotrowska, „Nowe Książki” 1973, nr 3, s. 64–65; J. Pollakówna, „Tygodnik Powszechny” 1973, nr 13, s. 6.

Postimpresjoniści, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1972, 1975 (Style – Kierunki – Tendencje), 1985; Warszawa: Arkady, 1989, 2005.

Rec.: W. Osiatyński, „Miesięcznik Literacki” 1973, nr 6, s. 134–135.

1976

Teksty o malarzach. Antologia polskiej krytyki artystycznej 1890–1918, wybrał, ułożył i przedmową opatrzył Wiesław Juszcza, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976 (Teksty Źródłowe do Dziejów Teorii Sztuki, 23).

Rec.: A. Lewicka, „Nowe Książki” 1977, nr 2, s. 61–62.

Toulouse Lautrec. Moulin Rouge i kabarety, Warszawa: Arkady, 1976 (Mała Encyklopedia Sztuki).

*Szkicownicy Wojciecha Weiss*a, wyboru dokonali i opracowali Aneri Irena Weissowa i Stanisław Weiss, przedmową opatrzył Wiesław Juszcza, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1976.

Rec.: A. Zacharska, „Nowe Książki” 1977, nr 8, s. 67–69.

1977

Malarstwo polskie. Modernizm. Studium wprowadzające napisał Wiesław Juszcza, noty bibliograficzne i katalog opracowała Maria Liczbińska, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Redakcja „Auriga”, Warszawa 1977.

Rec.: A. Lewicka, „Nowe Książki” 1977, nr 23, s. 73–73; A. Osęka, „Kultura” 1977, nr 46, s. 15; J. S. Wojciechowski, „Literatura” 1977, nr 35, s. 13–15; Z. Taranienko, „Tygodnik Kulturalny” 1978, nr 1, s. 16; T. Burek, „Polish Art Studies” 1, 1979, s. 257–265.

1979

Fakty i wyobrażenia, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.

Zawartość tomu: *Dzieło sztuki czy fakt historyczny*, s. 13–26; *O wyobraźni historycznej*, s. 27–60; *O Piranesim*, s. 63–64; *Romantyzm a działalność artystyczna Roberta Adama*, s. 65–78; *Neoklasycyzm (Głosa do książki Hugh Honoura)*, s. 79–83; *„Laokoon” Blake’a*, s. 84–105; *Mroczne źródło poznania*, s. 106–116; *O symbolizmie w twórczości Jana Stanisławskiego*, s. 119–127; *Narracja i przestrzeń w malarstwie Malczewskiego (Notatki z wystawy poznańskiej)*, s. 128–156; *Splot symboliczny („Wesela” a film Wajdy)*, s. 157–162; *O symbolizmie – o ekspresjonizmie – o przestrzeni (W związku z twórczością M.K. Čiurlionisa)*, s. 163–171.

Rec.: N. Cieślińska, „Sztuka” 1979, nr 6, s. 57–58; M. Czerwiński, „Nowe Książki” 1979, nr 12, s. 1–4; S. Morawski, *O wyobraźni symbolicznej*, „Odra” 1979, nr 11, s. 40–47; K. Młynarczyk, „Poglądy” 1981, nr 4, s. 12.

Młody Weiss, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979.

Rec.: A. Ławniczakowa, „Nowe Książki” 1979, nr 19, s. 85–87; J. Pollakówna, „Tygodnik Powszechny” 1979, nr 33, s. 6.

1981

Zastłona w rajskie ptaki albo o granicach „okresu powieści”, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, 2019.

Rec.: A. B. [A. Bujnowska], „Biuletyn Polonistyczny” 1982, nr 1–2, s. 197; S. Koczot, „Literatura” 1981, nr 48, s. 12; M. Puchalska, „Nowe Książki” 1981, nr 13, s. 33–35; E. Wolicka, „Projekt” 1982, nr 1, s. 76–77; T. Grzybkowska, „Twórczość” 1983, nr 6, s. 127–128; N. Szerszeń, *Czy istnieje jeszcze złoty blask sztuki*, „Nowy Napis Co Tydzień” 2019, nr 29, <https://nowynapis.eu/tygodnik/nr-29/artukul/czy-istnieje-jeszcze-zloty-blask-sztuki>.

1995

Fragmenty. Szkice z teorii i filozofii sztuki, Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 1995; Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2017 (Biblioteka Myśli Współczesnej).

Zawartość tomu: *Niepopularność*, s. 11–15; *Święty Homer*, s. 16–20; *Przypowieść o liliach i krukach*, s. 21–30; *Czy istnieje sztuka mistyczna?*, s. 31–42; *Sztuka a „kryzys”*, s. 43–52; *Sztuka i trwanie*, s. 53–65; *Sophia*, s. 66–81; *Słowo o powołaniu*, s. 82–89; *Uwagi o „kulturze symbolicznej”*, s. 90–101; *Nietolerancja (Rozmowa z Wiesławą Wierchowską)*, s. 102–120; *Sztuka i cierpienie*, s. 121–131; *Paleolityczny epos. Homer i mit australijski*, s. 132–143; *Treść pierwszych rzeczy*, s. 144–150; *„Występny ornament” czyli o napięciach między sztuką a kulturą*, s. 151–168; *Dzieło a „granica sensu”*, s. 169–182; *Dlaczego?*, s. 183–192.

Rec.: M. Czerwiński, „Literatura” 1995, nr 125, s. 59; M. Pastwa, *Sense and sensibility*, „Konteksty” 1997, nr 1-2, s. 201–203; E. Wolicka, *Na stromych zboczach sztuki*, „Kresy” 1995, nr 4, s. 225–228.

2002

Pani na żurawiach. Część pierwsza. Realność bogów, Kraków: Aureus, 2002.

Rec.: J. Bolewski, *Pani na żurawiach. Część pierwsza. Realność bogów*, „Studia Bobolanum”, 2003, [z.] 3, s. 169–175; W. Lengauer, *Czy bogowie greccy jeszcze żyją?*, „Konteksty” 2003, nr 3-4, s. 223; J. Prokopiuk, *Pani na żurawiach*, „Nowe Książki” 2003, nr 7-8, s. 20; L. Sokół, *Wielka podróż do źródeł*, „Konteksty” 2003, nr 3-4, s. 245–46; L. Trzcionkowski, *Pytania o „rzeczy pierwsze”*, „Tygodnik Powszechny” 2003, nr 17, s. 29; D. Wolska, *O napięciach między sztuką i kulturą*, „Format” 2004, nr 3-4, s. 9, 99.

2004

Zasłona w rajskie ptaki. Uzupełnione eseje o „Uczcie Babette” Karen Blixen, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004.

Dodany esej: *Dzieło a „granica sensu”*.

2005

Malarstwo polskiego modernizmu, Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2005.

Przedruk studium wprowadzającego z tomu *Malarstwo polskie. Modernizm oraz antologii Teksty o malarzach*.

Rec.: P. Sztabińska, *Malarstwo polskiego modernizmu*, „Art Inquiry. Recherches sur les arts”, t. 7, 2005, s. 261–265; Ead., *O specyfice polskiego modernizmu*, „Tygiel Kultury” 2006, nr 7-9, s. 218–220; A. Tanikowski, *Powrót do modernizmu*, „Nowe Książki” 2005, nr 7, s. 14–15.

2009

Wędrowka do źródeł, Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2009 (Eseje o sztuce).

Zawartość tomu: *Słowo o powołaniu*, s. 8–14; *O wyobraźni historycznej*, s. 15–54; *Dzieło sztuki czy fakt historyczny*, s. 55–70; *Historia i trwanie*, s. 71–83; *Mroczne źródło poznania*, s. 84–96; *Ścięgnie horyzontu czy kontemplacja? O dwóch pojęciach realizmu*, s. 97–110; *Sztuka a „kryzys”*, s. 111–120; *Przypowieść o liliach i krukach*, s. 121–131; *Nietolerancja. Rozmowa z Wiesławą Wierchowską*, s. 132–152; *Uwagi o „kulturze symbolicznej”*, s. 153–164; *„Występny ornament” czyli O napięciach między sztuką a kulturą*, s. 165–184; *Czy istnieje sztuka mistyczna?*, s. 185–197; *Dzieło a „granica sensu”*, s. 198–212; *Dziennik apokryficzny*, s. 215–230; *Notatnik z Malty*, s. 231–243; *Myśl w cieniu ręki*, s. 244–262; *Paleolityczny epos. Homer a mit australijski*, s. 263–275; *Święty Homer*, s. 276–281; *Sztuka i cierpienie*, s. 282–293; *Sophia*, s. 294–310; *Ekfrazja imaginacyjna: „eidolon” Heleny*, s. 311–331; *Tragedia grecka jako dramat liturgiczny. „Bachantki” Eurypidesa w teatrze flamenco*, s. 332–352; *Rzeczywistość „Wesela”*, s. 353–366; *Romantyzm a działalność artystyczna Roberta Adama*, s. 369–384; *Neoklasycyzm. Glosa do książki Hugh Honoura*, s. 385–389; *O Piranesim*, s. 390–391; *„Laokoon” Blake’a*, s. 392–416; *O symbolizmie w twórczości Jana Stanisławskiego*, s. 417–426; *O symbolizmie – o ekspresjonizmie – o przestrzeni. W związku z twórczością M.K. Čiurlionisa*, s. 427–436; *Narracja i przestrzeń w malarstwie Malczewskiego. Notatki z wystawy poznańskiej*, s. 437–470; *Legenda o obrazie, który mógł być zjawą*, s. 471–491; *Nic wtlejszego nad krzemień i diament...*, s. 492–504; *Splot symboliczny. „Wesele” a film Wajdy*, s. 505–511; *Dlaczego?*, s. 512–521; *Trema*, s. 522–534; *„Władca Pierścieni”: „zmyślenie” i prawda?*, s. 535–547; *Lekcja pejzażu według „Króla-Ducha”*, s. 548–572.

Rec.: M. Leśniakowska, *Bezkrzes wędrowania do źródeł sztuki*, „Nowe Książki” 2010, nr 7, s. 20–21; Lektor [T. Fiałkowski], *Lekcja skupienia*, „Tygodnik Powszechny” 2010, nr 7, s. 34; M. Sobolewska, „Ibidem” 2010, nr 7, s. 127–131.

2012

Ekfrazja poetycka w antycznej Grecji (przykłady wybrane), Warszawa: Neriton, 2012.

Rec.: P. Kieżun, *Zjawa Heleny. O Grekach Wiesława Juszcza*, „Kultura Liberalna” 2012, nr 35 <https://kulturaliberalna.pl/2012/08/28/22729/>; Lektor [T. Fiałkowski], *Źródła i granice*, „Tygodnik Powszechny” 2012, nr 37, s. 38.

Pani na żurawiach. Część druga. Archeologia mitu, Kraków: Aureus, 2012.

Rec.: R. Marszałek, *Sprzed pamięci*, „Przegląd Filozoficzny” 2013, nr 3, s. 279–281; S. Buda, *Mityczni bogowie a ludzie*, „Filo-Sofija” 2018, nr 4, s. 9–22 [tekst inspirowany książką].

2014

Poeta i mit, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2014 (seria: Tropiki).

Rec.: A. Arno, *Prośba o ekstazę*, „Tygodnik Powszechny” 2014, nr 21, dod. „Książki w Tygodniku”, s. 20; Z. Mikołajko, *Mit i pieśń*, „Nowe Książki” 2014, nr 11, s. 66–67; A. Piwkowska, *Jeden jest poeta i jeden jest mit*, „Zeszyty Literackie” 2015, nr 4, s. 232–234; D. Sośnicki, *W różanym ogrodzie, na trawniku przed szkołą*, „dwutygodnik.com”, sierpień, 2014, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/5400-w-rozany-m-ogrodzie-na-trawniku-przed-szkola.html>; K. Samsel, *Wiesława Juszczaka koncepcja poezji*, „Elewator” 2015, nr 2, s. 148–150; M. Sowiński, *Historia pewnego marzenia*, „ownetic / magazine”, lipiec, 2014, <https://ownetic.com/magazyn/2014/michal-sowinski-historia-pewnego-marzenia>; G. Woźniak, *Wspólnota obrazów – mityczna ojczyzna*, „Twórczość” 2014, nr 11, s. 130–132.

2017

Ruiny czasu. Rozmowy o twórczości, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2017 (seria: Tropiki).

Współautor: Dariusz Czaja.

Rec.: T. Bocheński, *Rozmowy istotne w czasach „nowej tradycji”*, „Teatr” 2017, nr 10, s. 82–83; T. Cyz, *Książeczka o człowieku*, „Ruch Muzyczny” 2017, nr 9, s. 87–88; J. Franczak, *Oświeceni dyletanci*, „Tygodnik Powszechny” 2017, nr 21, dod. „Książki w Tygodniku”, s. 20; P. Trzeciak, *Życie w sztuce*, „Nowe Książki” 2017, nr 12, s. 49–50; A. Wiedemann, *Przekraczanie wywiadu rzeki*, „dwutygodnik.com”, czerwiec, 2017, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/7244-przekraczanie-wywiadu-rzeki.html>.

Artykuły

1954

Rzeźby Andrzeja Schlütera w Wilanowie, „Stolica” 1954, nr 25, s. 10–11.

Z wystawy „Odrodzenie w Polsce”. Sala muzyki, „Stolica” 1954, nr 2, s. 11.

1957

Sztuka wytrwale radosna, „Życie Literackie” 1957, nr 43, s. 5.

O malarstwie Zygmunta Waliszewskiego.

1958

Kilka notatek z wystawy. Powrót Wyspiańskiego – W Paryżu – Witraże wawelskie, „Życie Literackie” 1958, nr 2, s. 5.

Fowizm, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 51–55.

Matisse, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 123–127.

Rouault, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 182–186.

Derain, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 199–201.

Dufy, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 201–202.

Vlaminck, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 237–238.

Van Gogh, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 353–359.

Gauguin, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 351–353.

Daumier, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 437–438.

1959

Linia symbolizmu, „Przegląd Kulturalny” 1959, nr 49, s. 6.

O wystawie Edvarda Muncha w Warszawie.

Od Gauguina... do naszych czasów, „Przegląd Kulturalny” 1959, nr 20, s. 6–7.

Współautor: Andrzej Oseka. O wystawie malarstwa francuskiego w Warszawie.

Przypowieści biblijne, „Przegląd Kulturalny” 1959, nr 42, s. 7.

O wystawie *Rodzina człowiecza* w Warszawie.

Rzeźbiarz, „Życie Literackie” 1959, nr 44, s. 6.

O wystawie Henry’ego Moore’a w Warszawie.

Witkacego pisma estetyczne, „Nowa Kultura” 1959, nr 41, s. 2.

O nowym wydaniu *Nowych form w malarstwie i innych pism estetycznych* Stanisława Ignacego Witkiewicza (Warszawa 1959).

Zapomniana tradycja, „Życie Literackie” 1959, nr 5, s. 5–6.

O Witoldzie Wojtkiewicz.

Wojtkiewicz, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, s. 184–185.

Makowski, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, s. 261–263.

Waliszewski, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, s. 382.

Denis, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, s. 544.

Nabis, w: *Encyklopedia współczesna*, t. 3, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, s. 550–552.

1960

W poszukiwaniu przyczyny, „Przegląd Kulturalny” 1960, nr 42, s. 3.

1963

Tryptyk Bodzentyński, w: *Studia renesansowe*, red. Michał Walicki, t. 3, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1963, s. 267–318.

1964

O „Ceremoniach” Witolda Wojtkiewicza. (Fragment książki „Wojtkiewicz i nowa sztuka”), „Współczesność” 1964, nr 24–25, s. 3, 12.

1967

Helena Walicka. *Malarstwo*, marzec 1967, kat. wyst., Warszawa, ZPAP, CBWA.

Wstęp.

Romantyzm a działalność artystyczna Roberta Adama, w: *Romantyzm. Studia nad sztuką drugiej połowy wieku XVIII i wieku XIX. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, Warszawa, listopad 1963, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967, s. 115–127.

1968

O „wyobraźni historycznej”, „historycznym nominalizmie” i „historycznym doznaniu”, „Res Facta” 1968, nr 2, s. 113–133.

1969

Szkice z wystawy Malczewskiego, „Nurt” 1969, nr 4, s. 39–44; nr 5, s. 30–35.

Komentarze do: Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Nowe formy w malarstwie*; Piet Mondrian, *Neoplastycyzm w malarstwie*; Władysław Strzemiński, *Unizm w malarstwie*; Henry Moore, *Uwagi o rzeźbie*, w: *Artyści o sztuce. Od van Gogha do Picassa*. Wybrały i opracowały Elżbieta Grabska, Hanna Morawska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, s. 197–199, 382–384, 419–420, 458–459.

1970

„Laokoon” Williama Blake’a, „Miesięcznik Literacki” 1970, nr 11, s. 58–67.

Rec.: I. J. [I. Jarosińska], „Biuletyn Polonistyczny” 1971, nr 14, s. 148.

1971

Jacek Sempoliński. *Malarstwo*, luty 1971, kat. wyst., Warszawa, CBWA.

Wstęp.

[Recenzja] Kazimierz Wyka, *Thanatos i Polska czyli o Jacku Malczewskim*, Kraków 1971, „Nowe Książki” 1971, nr 18, s. 1230–1231.

Stworzenie Stwosza, „Polityka” 1971, nr 43, s. 12.

1972

Dwie krytyki: „krytyczna” i „komentująca”, „Teksty” 1972, nr 4, s. 38–55. Ten sam tekst w: *Współczesne problemy krytyki artystycznej. Materiały sesji*, Warszawa, 9 i 10 marca 1972, red. Alicja Helman, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973, s. 9–20.

Rec.: M. P., „Biuletyn Polonistyczny” 1973, nr 16, s. 153.

50 exlibrisów. *Rytował w miedzi Wojciech Jakubowski*, kat. wyst., Malbork 1972.

Wstęp.

Dzieło sztuki czy fakt historyczny?, w: *Granice sztuki. Z badań nad teorią i historią sztuki, kulturą artystyczną oraz sztuką ludową*, red. Jan Białostocki et al., Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972, s. 10–15.

Wstęp do wydania polskiego, w: Hugh Honour, *Neoklasycyzm*, tłum. Wiesław Juszcak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972, s. 7–11.

Wstęp przedrukowany pt. *Neoklasycyzm (Głosa do książki Hugh Honoura)* w tomie *Fakty i wyobrażenia*.

1973

Dwa eseje o malowaniu natury. *Przestrzeń jako „forma formata”* (O obrazach Jacka Sempolińskiego, 1971). *Pejzaże z eposu* (O obrazach Przemysława Brykalskiego, 1972), „Teksty” 1973, nr 3, s. 112–119.

Korespondencja. W sprawie „drobnego szczegółu”, „Teksty” 1973, nr 6, s. 195–196.

Mroczne źródło poznania, „Teksty” 1973, nr 1, s. 9–25.

O „Weselu” Andrzeja Wajdy. *Splot symboliczny*, „Teksty” 1973, nr 5, s. 140–145.

1974

Dziwny naturalizm i realizm uduchowiony, „Teksty” 1974, nr 5, s. 98–112.

„Historia rzeczy” a pojęcie postawy, „Przegląd Humanistyczny” 1974, nr 5, s. 77–81. Ten sam tekst w: *O postawach badawczych wobec sztuki współczesnej. Materiały sesji „Spór o metodę w badaniach nad sztuką”*, Warszawa, 13 i 14 listopada 1973, red. Rafał Marszałek, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975, s. 87–92.

1975

William Blake, *Zaślubiny Nieba i Piekła*, w: *Manifesty romantyzmu 1790–1830. Anglia, Niemcy, Francja*, wybór tekstów i opracowanie Alina

Kowalczykowa, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, s. 19–24.

Nota wstępna i przypisy.

1976

Lekcja pejzażu według „Króla-Ducha”, „Teksty” 1976, nr 3, s. 30–54. Ten sam tekst w: *Ikonoграфия romantyczna. Materiały Sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk, Nieborów, 26–28 czerwca 1975*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977, s. 299–322.

Rec.: K. D. [K. Dybciak], „Biuletyn Polonistyczny” 1977, nr 1, s. 187.

1977

Apie simbolizmq, ekspresjonizmq, erdvę, w: *Čiurlioniui 100*, red. Jonas Bruveris, Vilnius: Vaga, 1977, s. 130–137.

Wersja polska: *O symbolizmie – o ekspresjonizmie – o przestrzeni (W związku z twórczością M.K. Čiurlionisa)* w tomie *Fakty i wyobraźnia*.

Отражение в художественной критике перемен в польской живописи на рубеже XIX и XX вв., w: *Художественные процессы в русском и польском искусстве XIX-начала XX века*, red. Елена А. Борисова, Андрей Б. Стерлигов, Григорий Ю. Стернин, Академия наук СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт искусствознания Министерства Культуры, Польская академия наук, Институт искусств, Москва: Наука, 1977, s. 55–68.

1979

[Recenzja] Adam Kaczkowski, *Czy drzewa przedko obiecują liście w Łazienkach...*, Warszawa 1979, „Nowe Książki” 1979, nr 15, s. 54–55.

1980

Szkic do traktatu o formie. Fragment książki „Zasłona w rajskie ptaki albo o granicach «okresu powieści»”, „Twórczość” 1980, nr 1, s. 103–109.

Rec.: J. Z. [J. Zieliński], „Biuletyn Polonistyczny” 1980, nr 4, s. 195.

„*Wtem stwardnieli w piękność monumentu*”. *Glosa do książki o Kazimierzu Wyce*, „Więź” 1980, nr 7-8, s. 172–181.

1981

Innowacja i problem odbioru, „Osnowa” 1981, nr 1, s. 3–12. Ten sam tekst w: *Tradycja i innowacja. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Łódź, listopad 1979*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 17–27.

Oniryzm mundurowych. Przyczynek do syntaktycznej analizy obrazu, w: *Ars auro prior. Studia Ioanni*

Białostocki sexagenario dicata, red. Juliusz A. Chrościcki et al., Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 739–750.

W stronę asymbolizmu, w: *Tessera. Sztuka jako przedmiot badań*, red. Jan Białostocki et al., Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1981, s. 100–105.

O malarstwie Jana Spychalskiego.

1982

L'onirisme des gens en uniforme (contribution à une analyse syntaxique du tableau), tłum. Lucjan Grobelak, „Polish Art Studies” 3, 1982, s. 165–184.

1983

O formie. Fragment książki „Zasłona w rajskie ptaki”, „Projekt” 1983, nr 1, s. 78–79.

1984

Modernism – Symbolism – Expressionism, w: *Symbolism in Poland. Collected essays published in conjunction with the exhibition „Symbolism in Polish Painting 1890–1814”*, July 30 – September 23, Detroit: The Detroit Institute of Arts, 1984, s. 7–10.

Niepopularność, „Znak” 1984, nr 7, s. 955–958.

Przypowieść o liliach i krukach, „Znak” 1984, nr 11-12, s. 1622–1630.

Święty Homer, „Znak” 1984, nr 10, s. 1383–1387.

1985

Czy istnieje mistyczna sztuka?, „Znak” 1985, nr 4, s. 83–93. Ten sam tekst w: *Sacrum i sztuka. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Rogóżno, 18–20 października 1984 roku*, red. Nawojka Cieślińska, Kraków: Wydawnictwo „Znak”, 1989, s. 144–152.

Między Michałem Aniołem a Baudelairem, „Biuletyn Historii Sztuki” 47, 1985, nr 3-4, s. 417–420.

1986

Sztuka a „kryzys”, „Znak” 1986, nr 2-3 s. 55–63. Ten sam tekst w: *Kryzysy w sztuce. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Lublin, grudzień 1985*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, s. 25–32.

1987

Do Jacka, „Polska Sztuka Ludowa” 1987, nr 1-4, s. 97–99.

Artykuł w formie listu do Aleksandra Jackowskiego (z okazji jego jubileuszu) o poemacie Miltona Williama Blake’a, zawierający jego fragmenty w przekładzie Wiesława Juszcza.

Un art mystique existe-t-il?, tłum. Ludomir Przeszawski, „Polish Art Studies” 8, 1987, s. 105–114.

The Twilight of Modernism, „Canadian-American Slavic Studies” 1987, s. 7–34.

1988

Cisza, „Przegląd Katolicki” 1988, nr 22, s. 4–5.

O wystawie Józefa Chełmońskiego w Poznaniu.

Historia i trwanie, „Znak” 1988, nr 3, s. 101–112. Ten sam tekst w: *Sztuka i wartość. Materiały XI Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 26–28 czerwca 1986*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 1988, s. 22–32.

Słowo o powołaniu, „Znak” 1988, nr 8, s. 86–92. Ten sam tekst w: *Sztuka na wysokości oczu. Film i antropologia*, red. Zbigniew Benedyktowicz, Teresa Rutkowska, Danuta Palczewska, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1991, s. 25–31.

1989

Sophia, „Znak” 1989, nr 2-3, s. 130–142.

Miniatury graficzne Wojciecha Jakubowskiego. 5 miedziorytów, kat. wyst., Toruń, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika, 1989.

Wstęp.

1991

Artysta nie jest wolny, „Tygodnik Literacki” 1991, nr 1-2, s. 13.

O wystawie Jacka Sempolińskiego w Warszawie.

Paleolityczny epos, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1991, nr 2, s. 3–8.

[Recenzja] J. Cowan, *Mysteries of the dreaming. The spiritual life of Australian Aborigens*, Bridport 1989, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1991, nr 2, s. 3–8.

Sztuka i cierpienie, „Kultura Niezależna” 1991, nr 68, s. 3–13.

Referat wygłoszony na sesji „Sztuka i cierpienie”, Lublin 1990.

Treść pierwszych rzeczy, „Res Publica” 1991, nr 6, s. 104–109.

Uwagi o „kulturze symbolicznej”, w: *Fermentum massae mundi. Jackowi Woźniakowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Nawojka Cieślińska, Piotr Rudziński, Warszawa: Agora, 1990, s. 385–393.

Zmierzch modernizmu, „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku” 24, 1991, s. 5–18.

1992

Dzieło a „granica sensu”, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1992, nr 3-4, s. 72–75. Ten sam tekst w: *Przemysłać historię sztuki. Materiały XIII Semi-*

narium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 15–17 października 1992, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 1994, s. 71–82.

1993

Art et souffrance, „Polish Art Studies” 14, 1992 (1993), s. 11–18.

Dotrzeć do wieczności, w: *Mistyczny świat Williama Blake’a*, wybór i oprac. Ewa Kozubska, Jan Tomkowski, Milanówek: Warsztat Specjalny, 1993, s. 187–197.

Fragment tekstu „*Laokoon*” Williama Blake’a.

„*Występny ornament*” czyli o napięciach między sztuką a kulturą, „Znak” 1993, nr 11, s. 41–54.

1994

Witold Wojtkiewicz, w: *Europa, Europa. Das Jahrhundert der Avantgarde in Mittel- und Osteuropa. Bd. 1. Bildende Kunst. Fotografie. Videokunst*, Künstlerische Leitung Ryszard Stanisławski, Christoph Brockhaus, Bonn: Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, 1994, s. 49–50.

1995

Dlaczego?, w: *Życie artysty. Problemy biografiki artystycznej. Materiały XIV Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 27–29 października 1994*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie, 1995, s. 27–38.

O antropologii i symbolu, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1995, nr 2, s. 3–5.

Rec. pracy doktorskiej Dariusza Czai,

Realizm i liturgia. Kontury rzeczywistości w „Cocktail Party” Eliota, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1995, nr 3-4, s. 104–115.

1996

Bergman. Dwie trylogie. Wprowadzenie do seminarium Bergmanowskiego, „Kwartalnik Filmowy” 1996, nr 14, s. 79–104.

Homo viator, w: *Stanisław Fijałkowski. Droga*, red. Stanisław Fijałkowski, Janina Ładnowska, kat. wyst., Łódź: Muzeum Sztuki, 1996, s. 7–9.

Niebo, czyściec, piekło. Dyskusja o trylogii, „Kwartalnik Filmowy” 1996, nr 14, s. 105–112.

Współautor: Tadeusz Szczepański.

1997

Dziennik apokryficzny (I–II), „Zeszyty Literackie” 1997, nr 58, s. 69–80; nr 62, s. 64–72.

Fragmenty. Szkice z teorii i filozofii sztuki, „Pokaz” 1997, nr 18, s. 20–23.

Ściganie horyzontu czy kontemplacja? O dwóch pojęciach realizmu, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1997, nr 1-2, s. 45–49. Ten sam tekst w: *Historia a system. Materiały Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 24–26 października 1996*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Arx Regia Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie, 1997, s. 31–42.

Thomas Stearns Eliot, *Cocktail Party*, [program teatralny], Teatr Polski w Warszawie, sezon 1996/1997, premiera 10 kwietnia 1997.

Wprowadzenie.

1999

Kilka słów o „Satyryconie” Felliniego, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1999, nr 4, s. 77–79.

Rok 1757, „Pokaz” 1999, nr specjalny [27], s. 7–8.

O traktacie Emanuela Swedenborga *De ultimo iudicio et de Babylonia destructa*.

Rzeźba w tragediach Eurypidesa, w: *Ars longa. Prace dedykowane pamięci profesora Jana Białostockiego. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Warszawa, listopad 1998*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Arx Regia, 1999, s. 117–127.

2000

Scalanie zwierciadła, „Dialog” 2000, nr 3, s. 161–164.

Recenzja książki Tadeusza Szczepańskiego *Zwierciadło Bergmana* (Gdańsk 1999).

2001

O sztuce prawdziwej, w: *Rozmowy na nowy wiek. Rozmowy prowadzi Katarzyna Janowska, Piotr Mucharski*, Kraków: Wydawnictwo „Znak”, 2001, s. 211–221.

O twórczości Jacka Sempolińskiego, w: *Katalog wystawy malarstwa i rysunku Jacka Sempolińskiego*, Dom Michalaków w Kazimierzu Dolnym, wrzesień 2001, s. 2–3.

Rzeczywistość „Wesela”, w: *Wesele 2000. Wykłady otwarte na scenie przy Wierzbowej*, Warszawa: Teatr Narodowy, 2001, s. 48–61. Ten sam tekst w: *Marmur dziejowy. Studia z historii sztuki*, red. Ewa Chojecka, Teresa Jakimowicz, Wiesław Juszcak, Waldemar Okoń, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2002, s. 421–428; „Zeszyty Malarstwa” 2007, nr 8, s. 119–130.

2002

„Władca Pierścieni”. „Zmyślenie” i prawda?, „Tygodnik Powszechny” 2002, nr 11, s. 8–9.

2003

Język mitu (wprowadzenie do drugiego tomu „Pani na żurawiach”), „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2003, nr 3-4, s. 257–280.

Myśl w cieniu ręki, w: *Myśl, oko i ręka artysty. Studia nad genezą procesu tworzenia*, red. Ryszard Kasperowicz, Elżbieta Wolicka, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2003, s. 11–37.

„Nic wątlejszego nad krzemień i diament...”, w: *Twarzą w twarz z obrazem. Tom dedykowany Profesorowi Wiesławowi Juszcakowi, wiernemu uczestnikowi seminariów nieborowskich. Materiały Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 24–26 października 2002*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2003, s. 9–17.

Trema, „Tygodnik Powszechny” 2003, nr 18, s. 8.

O filmie *Godziny* Stephena Daldry’ego i powieści *Pani Dalloway* Virginii Woolf.

2004

Sztuka nie jest religią, „Znak” 2004, nr 6, s. 15–20.

2005

Ekfrazja imaginacyjna: eidolon Heleny, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2005, nr 3, s. 27–35.

Legenda o obrazie, który mógł być zjawą, w: *Obraz zapośredniczony. Materiały Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów, 25–27 listopada 2004*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2005, s. 7–23.

Verklärung, w: *Mowa i moc obrazów. Prace dedykowane Profesor Marii Poprzęckiej*, red. Waldemar Baraniewski et al., Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2005, s. 260–267.

2007

Teologiczne podstawy tragedii, „Kronos” 2007, nr 3, s. 115–146.

2008

Moce podziemnego świata, „Kronos” 2008, nr 2, s. 159–207.

2009

Filozofia ziemi, w: *Mit. Symbol. Mimesis. Studia z dziejów teorii i historii sztuki dedykowane Profesor Elżbiecie Wolickiej-Wolszleger*, red. Jacek Jaźwierski et al., Lublin: Wydawnictwo KUL, 2009, s. 35–57.

O malarstwie Andrzeja Zwierzchowskiego, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2009, nr 2, s. 267–268.

Przed historią: archaiczne formy czasu, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2009, nr 3, s. 3–10.

2010

Lekcja pisania, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2010, nr 2-3, s. 14–15.

2011

„Thalamos” *Odysa*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2011, nr 2-3, s. 232–239.

2012

Dlaczego „Katedra”?, „Zeszyty Literackie” 2012, nr 3, s. 62–66.

Wspomnienie sprzed lat, w: *Kino. Obiekt uczuć czy przedmiot badań? W dialogu z myślą filmową i twórczością Rafała Marszałka*, red. Mariola Dopartowa, Michał Oleszczyk, Kraków: Dop Art, 2012, s. 71–76.

2013

Agata, „Znak” 2013, nr 7-8, s. 54–57.

O Elżbiecie Wolickiej-Wolszleger.

Słowo o micie, „Zeszyty Literackie” 2013, nr 2, s. 135–138.

2014

Muzyka u Eliota. Posłowie do „Zaufanego sekretarza”, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2014, nr 2, s. 273–283.

Wojciech Jakubowski. Muzeum Miasta Gdyni, 6–29 czerwca 2014, kat. wyst., red. Jacek Friedrich, Gdynia: Muzeum Miasta Gdyni.

Wstęp.

2015

The dark source of knowlege, tłum. Klaudyna Michałowicz, „Ikonotheka. Prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego” 25, 2015, s. 11–21.

Dzieło wyklęte według Bergmana, w: *Obraz żywy. Studia z metodologii historii sztuki, Stowarzyszenie Historyków Sztuki*, red. Maria Poprzęcka, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2015, s. 199–208.

Modernizm, czyli symbolizm i ekspresjonizm, „Tygodnik Powszechny” 2015, nr 50, s. 6–7.

Posłowie, do: Maryla Falk, *Pierwiastki indyjskie w myśli Słowackiego*, w: Maryla Falk, *Dwa „misteria” romantyczne. Novalis. Słowacki*, tłum. Ireneusz Kania, Wiesław Juszcak, Kraków: Universitas, 2015, s. 195–213.

Przekład jako praktyka humanistyczna, „Przekładaniec” 2015, nr 31, s. 265–271.

2016

Archaiczne formy czasu (Tytułem wprowadzenia), w: *Wśród ludzi, rzeczy i znaków. Krzysztofowi Pomianowi w darze*, red. Andrzej Kołakowski et al., Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2016, s. 77–88.

Przemija postać świata. O „Satyryconie” Felliniego, w: *Scenariusze końca. Zmierzch, kres, apokalipsa*, red. Dariusz Czaja, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2015, s. 207–213.

2018

Jak powstawała „Kobieta bez cienia”, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2019, nr 3, s. 10–18, 324.

Wywiady, wypowiedzi, głosy w dyskusji

1965

Arsenał 10 lat, „Współczesność” 1965, nr 14, s. 4–5, 7.

Wypowiedź w dyskusji.

1966

Paweł Beylin, *Struktura i funkcje społeczne kiczu*, „Polska Sztuka Ludowa” 1966, nr 3-4, s. 141–180.

Wypowiedź w dyskusji.

1989

Dyskusja w III części konferencji „Sacrum i sztuka” i dyskusja kończąca obrady, zapis w: *Sacrum i sztuka. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Rogóżno, 18–20 października 1984 roku*, red. Nawojka Cieślińska, Kraków: Wydawnictwo „Znak”, 1989, s. 159, 223.

Nietolerancja, w: Wiesława Wierchowska, *Sąd nieocenzurowany, czyli 23 rozmowy z krytykami*

sztuki, Łódź: Film i Literatura, 1989, s. 61–73.

1991

Co znaczy Orkiestra? Rozmowy po kinie. Dyskusja w Pracowni Teorii i Historii Filmu Instytutu Sztuki PAN, „Kino” 1991, nr 2, s. 6–8.

Wypowiedź w dyskusji.

Kanon literatury. Ankieta, „Res Publica” 1991, nr 11-12, s. 57–60.

Wypowiedź w ankiecie.

Koniec układu, początek katastrofy? Sztuka w Polsce lat siedemdziesiątych, „Res Publica” 1991, nr 1, s. 43–43.

Wypowiedź; wypowiedzi zanotował i oprac. Jacek Królak.

Sądę, że lata 80-te stwarzały minimum pokus... Z profesorem Wiesławem Juszcakiem rozmawiają Ryszard Kasperowicz, Piotr Kosiewski, „Kresy” 1991, nr 6, s. 120–125.

1994

Stulecie kinematografii, „Kwartalnik Filmowy” 1994, nr 5, s. 182–191.

Wypowiedź w ankiecie.

Dylematy romantycznego dziedzictwa, oprac. p. k. [P. Kosiewski], „Znak” 1994, nr 6, s. 100–110.

1995

O antropologii i symbolu. Rozmowa z prof. Wiesławem Juszcakiem z udziałem Zbigniewa Benedyktowicza, Dariusza Czaj et al., oprac. Danuta Benedyktowicz, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1995, nr 2, s. 5–19.

1996

Integracja czy specjalizacja? O przyszłość nauk o kulturze antycznej. Materiały dyskusji panelowej zorganizowanej przez Radę Kultury Antycznej 2 marca 1995, red. Iza Biezuńska-Małowist, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1996, s. 51–59.

Wypowiedź w dyskusji.

1997

Nike – głosy ludzi kultury, „Gazeta Wyborcza” 1997, nr 241, s. 13.

O nagrodzie literackiej „Nike”.

1998

Awangardemizm, „Gazeta Wyborcza” 1998, nr 120, s. 24–26.

Wypowiedź w rozmowie prowadzonej przez Dorotę Jarecką i Pawła Goźlińskiego.

1999

Rozmowa o książce „Rzeczywiste obecności” George’a Steinera, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1999, nr 4, s. 3–17.

2001

Festiwal „Misteria, Inicjacje 2000”. Dyskusja panelowa, oprac. Dariusz Kosiński, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, 2001, nr 1-4, s. 142–159.

Wypowiedź w dyskusji.

Fragmenty dyskusji panelowej z dnia 13 X 2000; Dyskusja panelowa z dnia 14 X 2000, oprac. Dariusz Kosiński, w: *Misteria, inicjacje. Materiały z lat 1999–2000*, red. Dariusz Kosiński, Kraków: Biuro „Kraków 2000”, 2001, s. 249–250; 276–278.

Wypowiedź w dyskusji.

2002

Epopeja zastępcza?, „Dialog” 2002, nr 8-9, s. 144–151.

Wypowiedź w dyskusji o powieści *Władca Pierścieni*.

Na progu tajemnicy. Rozmowę przeprowadził Janusz Marciniak, „Znak” 2002, nr 12, s. 75–82.

2003

Rozmowa o „Realności bogów” Wiesława Juszcaka, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2003, nr 3-4, s. 241–244.

Nie wszystko jest stracone... Fragmenty dyskusji z promocji książki „Pani na żurawiach. Realność bogów” Wiesława Juszcaka, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2003, nr 3-4, s. 245–246.

2004

Uwiedzeni Śródziemem, „Znak” 2004, nr 9, s. 55–79.

2005

Eleusis: archetypowy obraz matki i córki. Dyskusja wokół książki Karla Kerényiego, oprac. Tomasz Szerzeń, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2005, nr 4, s. 61–73.

Wypowiedź w dyskusji.

2008

Eliota powinien grać gentleman. Rozmowę przeprowadziła Justyna Kozłowska, „Teatr” 2008, nr 3, s. 69–74.

2016

Rozmowy o filmie: Bergman, Buñuel, Wajda, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2016, nr 3-4, s. 283–295.

Rozmowę prowadził Dariusz Czaja.

Sacrum i sztuka. Rozmowa z Jackiem Sempolińskim i Wiesławem Juszcakiem, prowadził Zbigniew Benedyktowicz, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2016, nr 3-4, s. 312–321.

2017

Tradycja porządkuje myślenie. Rozmawiała Małgorzata Piwowar, „Plus Minus” (dod. do „Rzeczpospolitej”) 2017, nr 145, s. 30–31.

2018

Moje wybory. Z Wiesławem Juszcakiem rozmawia Jacek Wiaderny, „Mały Format”, 2018 <http://malyformat.com/2018/03/moje-wybory/>.

Przekłady

1958

Thomas Mann, *Nad „Zamkiem” Kafki*, tłum. z angielskiego, „Nowa Kultura” 1958, nr 47, s. 3, 5.

1969

Piet Mondrian, *Neoplastycyzm w malarstwie* (1917); *Rzeczywistość naturalna i rzeczywistość abstrakcyjna* (1919–1920); *Zasady neoplastycyzmu* (1926), w: *Artyści o sztuce. Od van Gogha do Picassa*. Wybrały i opracowały Elżbieta Grabska, Hanna Morawska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, s. 366–382.

Henry Moore, *Uwagi o rzeźbie* (1930–1937), w: *Artyści o sztuce. Od van Gogha do Picassa*. Wybrały i opracowały Elżbieta Grabska, Hanna Morawska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, s. 448–458.

Wystan Hugh Auden, *Muzyka u Szekspira*, „Res Facta” 1969, nr 3, s. 148–165.

1971

William Blake, *Zaślubiny Nieba i Piekła. Fragment*, „Twórczość” 1971, nr 9, s. 5–12.

Erwin Panofsky, *Neoplatoński ruch we Florencji i północnych Włoszech. Bandinelli i Tycjan*, w: Erwin Panofsky, *Studia z historii sztuki*, wybrał, oprac. i opatrzył posłowiem Jan Białostocki, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971, s. 188–221.

Współautor przekładu: Agnieszka Morawińska.

1972

Hugh Honour, *Neoklasycyzm*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.

1974

Linda Nochlin, *Realizm*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.

Współautor przekładu: Tomasz Przystępski.

William Hogarth, *Analiza piękna. Napisana w celu ustalenia chwiejnych pojęć o smaku*, w: *Teoretycy, artyści i krytycy o sztuce. 1700–1870*, wybór, przedmowa i komentarze Elżbieta Grabska, Maria Poprzecka, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974, s. 46–52.

1975

William Blake, *Zaślubiny Nieba i Piekła*, w: *Manifesty romantyzmu 1790–1830. Anglia, Niemcy, Francja*, wybór tekstów i opracowanie Alina Kowalczykowa, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, s. 24–40.

1978

William Blake, *Aforyzmy „Laokoona”*, „Literatura na Świecie” 1978, nr 5, s. 50–55.

1993

Karen Blixen, *Uczta Babette*, „Twórczość” 1993, nr 11, s. 33–53.

1995

Karen Blixen, *Anegdoty o przeznaczeniu*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 1995.

Karen Blixen, *Nurek*, „Zeszyty Literackie” 1995, nr 2, s. 8–17.

1999

Thomas Stearns Eliot, *Cocktail party*, oprac. krytyczne tekstu Magdalena Heydel, Kraków: Universitas, 1999.

Rec.: P. Majewski, *Cóż po modernie w czasie marnym (lub normalnym). Na marginesie dramatów Thomasa Stearnsa Eliota*, „Kultura Liberalna”, grudzień 2016, <https://kulturaliberalna.pl/2016/12/13/pawel-majewski-recenzja-thomas-stearns-eliot-dramaty/>.

Bernard Berenson, *Cosimo Tura*, „Zeszyty Literackie” 1999, nr 1, s. 78–81.

Fragment *Italian Painters of the Renaissance*.

2001

William Blake, *Milton. Poemat w dwu księgach. Zaślubiny Nieba i Piekła*, wstęp Magdalena Heydel, Kraków: Universitas, 2001.

2002

Karen Blixen, *Uczta Babette i inne opowieści o przeznaczeniu*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2002, 2003, 2004, 2007.

2003

Stephanie West, *Aristaes u Herodota*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2003, nr 3-4, s. 187–200.

2013

Gilbert Murray, *Eurypides i jego wiek*, Kraków: Aureus, 2013.

Przekład i posłowie.

2015

Maryla Falk, *Pierwiastki indyjskie w myśli Słowackiego*, w: Ead., *Dwa „misteria” romantyczne. Novallis. Słowacki*, Kraków: Universitas, 2015, s. 125–194.

2016

Thomas Stearns Eliot, *Cztery dramaty*, redakcja przekładu i posłowie Magdalena Heydel, Gdańsk: Fundacja Terytoria Książki, 2016.

Thomas Stearns Eliot, *Zaufany sekretarz (fragment)*, „Elewator” 2016, nr 3, s. 40–44.

2018

Gilbert Murray, *Eurypides i jego wiek*, przełożył i posłowiem opatrzył Wiesław Juszcza, wstęp Humphrey D.F. Kitto, Warszawa: Fundacja Augusta hra-

biego Cieszkowskiego, 2018 (Biblioteka kwartalnika „Kronos”).

2019

Walter Friedrich Otto, *Znaczenie misteriów eleuzyńskich*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2019, nr 4, s. 192–201.

Audycje radiowe i telewizyjne (wybór)

Gdyby Matejko nie znał historii (z cyklu: Sztuka bez ram), autor audycji Maria Ballod, realizator Roman Chomicz. Emisja: Polskie Radio, 29 lipca 1979.

Szaleństwo i twórczość – model nowożytny (z cyklu: Debata w Dwójce), opracowanie Joanna Szwedowska, prowadzenie Krzysztof Dorosz, udział Wiesław Juszcza, Jerzy Prokopiuk (relacja z dyskusji „Szaleństwo i twórczość” w siedzibie PEN Clubu). Emisja: Polskie Radio SA, 28 stycznia 2005.

Wiesław Juszcza [o muzyce, głównie o *Stabat Mater* i *Petite messe solennelle* Gioacchino Rossiniego] (z cyklu: Nie tylko o muzyce), opracowanie audycji Elżbieta Łukomska, realizator Magdalena Wojtulanis. Emisja: Polskie Radio SA, 13 czerwca 2004.

Bergman – opowieść o człowieku i artyście (z cyklu: Zapisane w dźwięku), autor audycji Anna Lisiecka, realizator Barbara Okoń-Makowska. Emisja: Polskie Radio SA, 4 czerwca 2007.

Wędrowka do źródeł (z cyklu: Od faktów do fikcji), autor audycji Witold Malesa, realizator Tomasz Perkowski. Emisja: Polskie Radio SA, 22 marca 2010.

William Blake i Grecja w życiu Wiesława Juszcza (z cyklu: Zapiski ze współczesności), przygotowała Aleksandra Łapkiewicz. Części: Wiesław Juszcza wspomina czas wojny; Prof. Juszcza o spotkaniach z twórczością Williama Blake’a; Wiesław Juszcza w swej drugiej ojczyźnie – Grecji; Wiesław Juszcza o początkach swojej kariery naukowej; Podróże Wiesława Juszcza. Emisja: Polskie Radio SA. Program 2, 28 września – 2 października 2015. <https://www.polskieradio.pl/8/380/Artykul/1515993>, *William-Blake-i-Grecja-w-zyciu-Wieslawa-Juszcza*.

Z prof. Wiesławem Juszczakiem rozmawia Dorota Gacek (z cyklu: Strefa literatury); części: Co kryją zasłony pani Dalloway?; Wiesław Juszcza. Eliot, Tolkien i podróże. Emisja: Polskie Radio SA. Program 2, 15 stycznia 2017. <https://www.polskieradio.pl/8/3866/Artykul/1716142>; <https://www.polskieradio.pl/8/22/Artykul/1715506>.

Rozmowy na nowy wiek. Z Wiesławem Juszczakiem o sztuce prawdziwej i fałszywej, <https://cyfrowa.tvp.pl/video/rozmowy-na-nowy-wiek,z-wieslawem-juszczakiem-o-sztuce-prawdziwej-i-falszywej,35073597>.

**Zgodnie z zasadami obowiązującymi Redakcję
„Biuletynu Historii Sztuki”
wyłącznie odpowiedzialność za przestrzeganie praw autorskich
odnośnie materiału ilustracyjnego ponoszą Autorzy.**